

GÂNDIREA

ANUL XVII. — Nr. 4

APRILIE 1938

S U M A R U L :

DESPRE SPIRITUL AUTOHTON

NICHIFOR CRAINIC: Spiritul autohton	161
PAN M. VIZIRESCU: Strigăt.	170
VLAICU BĂRNA: Poeme	171
MARIA GOLESCU: Poeme în proză	172
GEORGE DUMITRESCU: Măinile	177
CONST. MANEA: Litanie	177
VINTILĂ HORIA: Poesii	179
GEORGE MENIUC: Geneză	181
RADU GYR: Baladă și eroism	182
OVID CALEDONIU: A doua călătorie	192
AUREL MARIN: Poem	193
NICOLAE JIANU: Cine poate ști...	194
D. STĂNILOAE: Cuvântul și mistica iubirii.	195

IDEI, OAMENI, FAPTE

MARIA ELENA COANDĂ: Angelo Silvio Novaro, mistic al durerii	203
NIȚA MIHAI: Celălalt tărâm.	206

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA: I. Petrovici: Arte și artiști. — Aurel Marin: Versuri. — Constantin Kiriteșcu: Jurnalul unei comitive. — Ion Agârbiceanu: Sectarii — Barbu Slătineanu: Ceramica româ- nească	209
---	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICOLAE ROȘU: Prefață la ediția doua a „Dialec- ticei Naționalismului”	214
---	-----

E X E M P L A R U L 2 0 L E I

Omul forte reuşeşte

În lupta pentru viață, sănătatea este primul factor al succesului. Iată aci, pentru a păstra nervii liniștiți, creierul limpede, mușchii sprinteni și corpul vior, o rețetă care a făcut toate probele: e: ta de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă și de a lua, înaintea fiecărei mese, un pământ din acest delicios vin fortifiant. Dr. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experiența și scrie:

„Sunt ani de zile de când întrebuințăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic”.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu coține atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficace — și de preț neînsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE

PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA FARMACII ȘI DROGUERII

GÂNDIREA

SPIRITUL AUTOHTON^o

DE

NICHIFOR CRAINIC

Impotriva tuturor curentelor năvălite de peste hotare și cultivate înlăuntru de oficinile străine și de anexele lor românești, revista *Gândirea* a luptat pentru primatul spiritului autohton. Scriitorii ei, poeți, prozatori și esești, singuri într'o vreme de confuzie obștească, în care energiile țării desnodate din solidaritatea etnică se risipiau în nisipurile sterpe și mișcătoare ale democrației, n'au înțeles să facă din ideea autohtonă un simplu postulat teoretic, ci au căutat s'o încarneze în propriile lor creații de artă, de filosofie și de politică. Complexul acesta de forțe, ce se poate numi *gândirism*, a fost, e adevărat, un protest și o negație, dar orice protest poate să obosească și orice negație poate să rămână zadarnică, dacă nu sunt însoțite de anume fapte pozitive, care să îndreptățească protestul și să demonstreze prin evidența lor afirmativă necesitatea negației. Gândirismul e astăzi o puternică realitate de plăsmuiri în feluritele domenii ale culturii; și judecata critică aplicată să tălmăcească sensul acestor plăsmuiri ar găsi în ele izvoare proaspete și bogate pentru primatul spiritului autohton.

Dar dincolo de opera scriitorilor noștri, ideea vibrează în undulațiile tot mai largi ale conștiinței publice și colorează tânăra psihologie politică a țării. E o reculegere după atâtea rătăcirii și o recunoaștere a puterilor proprii, singurele care ne pot lămuri linia unei finalități românești în lume.

Nu e de prisos, prin urmare, să revenim asupra acestei teme deosebit de scumpe.

În obârșia lui antică, termenul *autohton* are o seamă de înțelesuri, pe care e bine să ni le amintim.

Autohton înseamnă mai întâiu *pământ propriu* și tot ce derivă dela pământ și conține proprietățile lui; autohton înseamnă apoi *cetate proprie*, adică în graiul de azi *stat propriu* și tot ce derivă dela stat și poartă pecetia proprietăților lui; autohton înseamnă mai departe *patrie proprie* și toate derivațiile în care se recunosc însușirile ei; autohton înseamnă în sfârșit *neam propriu* și tot ce resfrânge lumina geniului său particular.

Astfel, când acordăm unui neam titlul de autohton, îi recunoaștem fără discuție proprietatea pământului unde trăiește și care e țara lui. Simpla prezență actuală nu îndreptățește însă întru totul această proprietate. Autohtonia e o profundă rezonanță istorică sau o imemorială continuitate de stăpânire din generație în generație, din veac în veac, din mileniu în mileniu; e o moștenire cu rădăcini sufletești în pă-

mântul țării, adică strămoșii îngropați în el; ea nu se bizue atât pe zapise cât pe mormintele bătrâne, care dau țării prestigiul sacru de *patrie*. Această proprietate neîntreruptă, cu îndoit înțeles, — fizic și sufletesc, — ca să se mențină de-alungul veacurilor, presupune voința de conservare și puterea de apărare organizate în *stat propriu*. Statul e însăși energia organizată a neamului în voința de a rămâne stăpân pe pământul autohton, care are pentru el și numai pentru el prestigiul sacru de *patrie*. Statul e, cu alte cuvinte, expresia politică a conștiinței autohtone.

Un conglomerat omenesc, măcar că ar vorbi aceeași limbă și ar locui pe o bucată de pământ anumită, nu dobândește personalitate etnică decât atunci când depășește stadiul de natură și se ridică în acela de cultură. Semnul acestei treceri e cunoașterea integrală de sine însuș, de patrimoniul comun, identic în timp, delimitat în spațiu, dar nețărmit ca finalitate de viață. Sânt proprietarul firesc al unui pământ, sânt proprietarul moral al unei patrii, sânt proprietarul politic al unui stat în măsura în care toate aceste lucruri scumpe se contopesc în conștiința unei destinații superioare, vrednică să trăiești, să suferi, să te bucuri și chiar să mori pentru ea. Statul însuș n'ar avea decât o semnificație biologică dacă lumina spiritului n'ar da contur și adâncime tuturor acestor lucruri ce alcătuiesc specificul personalității naționale. E aproape de prisos să spunem că sensul acestei personalități e un atribut al culturii.

Ea, cultura, dă conținut memoriei neamului; ea generalizează ceea ce e local sau provincial, ea revelează ceea ce e latent în sufletul lui, ea transformă în idei-forțe patrimoniul comun și anticipează în forme ideale aspirațiile și posibilitățile viitoare. De aceea omul de cultură își arogă o anume libertate de mișcare a spiritului de-a fi totdeauna și pretutindeni cu ființa neamului său. În virtutea ei, artiștii în general și poeții în special trăiesc sentimentul de proprietate morală a tot ce e autohton cu o intensitate maximă. Nimeni din comunitatea etnică nu le acordă formal acest privilegiu, dar toți îl recunosc din momentul afirmației lui patetice. Singuri regii și poeții își îngăduie să vorbească de „țara mea“, de „neamul meu“, de „patria mea“ ca de o proprietate personală. Iar noi, cari știm că cei dintâi au dreptul de-a vorbi astfel prin grația lui Dumnezeu și voința națională, sântem și mai mândri când cei din urmă se instalează ca suverani ai patrimoniului comun. Nimeni n'a înfierat pe Eminescu ca uzurpator al vreunui drept străin când marele poet îndurerat a scris:

*Dela Nistru pân'la Tisa
Tot românul PLANSU-MI-S'A.*

Dar generație după generație repetăm versurile lui ca și cum ar fi smulse din însăși conștiința noastră autohtonă, rănită de moarte. Privilegiul acesta de proprietate morală asupra patriei ni-l însușim de fapt din rostul artiștilor și spunem la fel cu sacra lor emoție: „țara mea“, „neamul meu“. Spiritul autohton, afirmat astfel pe cele mai înalte culmi ale geniului național, devine un bun comun al neamului, care se regăsește solidar în sentimentul de proprietate asupra pământului și asupra patriei. Adesea simțim o bucurie chinuită când verbul de foc al acestor poeți ne biciue și revolta lor ne disprețuiește ca nevrednici de gloria moștenirii părintești. Și dacă nimeni nu se indignează de asprele muștrări ale artei, e fiindcă în glasul ei răsuflă parcă însuș duhul autohton al acestui pământ. Acelaș adevăr îl descifrăm în marile chemări spre culmi pe care ni le decretează în numele neamului întreg inspirații suverani neîncoronați ai geniului etnic. În viața națională, cultura e investită

prin natura ei cu privilegiul sentimentului de proprietate, care e însăși temelia statului. Ea e într'adevăr națională în măsura în care exprimă complexul de proprietăți autohtone.

Precum nu ne putem cunoaște chipul trupesc decât în oglindă sau în portret, tot astfel chipul spiritual al neamului sau personalitatea lui n'o putem cunoaște decât în oglinda culturii proprii, în acest portret magnific, pe care i-l plăsmuiesc împreună poezia, artele plastice, muzica, filosofia și știința. Rolul ei este acela de a-1 pune în față imaginea ideală încheșată din lamura tuturor manifestărilor și aspirațiilor lui. Această imagine are o îndoită însușire : pe de o parte e veridică întrucât conține trăsăturile fundamentale și permanente ale ființei etnice, iar pe de alta e ideală întrucât înfățișează aceste trăsături într'o lumină de frumusețe suprafirească. Ileana Cosânzeana are chipul fiecărei codane blonde din țara noastră, dar are pe deasupra tuturor o strălucire de vrajă veșnică, așa cum fiecare fată ar vrea să fie cum o visează orice flăcău. Veridică și ideală totdeodată, imaginea creată de cultură exercită o îndoită putere asupra neamului : una e bucuria de a se recunoaște în ea ca într'un chip propriu a ceea ce este; alta e atracția către frumusețea ideală de arhetip a ceea ce va să fie. Cultura, care nu are decât întâia înfățișare e lipsită de geniu și nu îndeplinește decât o funcție mediocră de valoare documentară. Dar înzestrată cu suflul suprafiresc al celei de a doua înfățișări, ea îndeplinește rolul de misiune în viața neamului. Decadența popoarelor începe în momentul când în cultura lor s'a stins această idee de misiune, adică de credință într'o mare finalitate a spiritului autohton.

Pentru a concretiza ideea de arhetip în cultură, să luăm un exemplu apropiat: conceptul de stat românesc în literatura veacului trecut. Statul României de-atunci era o realitate a cărei glorie au cântat-o cu entusiasm un Vasile Alecsandri și un George Coșbuc. Dar o realitate imperfectă, fragmentară, dincolo de care viziunea unui Nicolae Bălcescu, a unui Eminescu sau N. Iorga proiecta imaginea posibilă, rotundă și strălucitoare ca visul strămoșilor, a unui stat unanim românesc. Ideea, preamărită deopotrivă, se referea pe de o parte la un fapt existent, iar pe de alta și pe deasupra, la o aspirație de formă ideală, al cărei contur zăcea de veacuri în adâncimile sufletului autohton. În pofida granițelor ce ne sfâșiau, conștiința originii comune și a omogenității noastre în spațiul pământului natal ne concentra voința în acel arhetip fascinant al unui destin unanim românesc. România de azi, înaintea de a exista ca fapt militar și ca realitate politică, a trăit ca imagine anticipată, plăsmuită de geniul culturii autohtone. În viața neamului nostru, literaturii, istoriei, filologiei și geografiei le-a revenit în deosebi rolul de premergătoare și de pregătitoare ale evenimentelor ce-aveau să vie. Pentru a lămuri spre ziua de mâine marea finalitate românească, sânt necesare în plus luminile filosofiei și nu mai puțin ale religiei, steaua polară de totdeauna a spiritului nostru.

La temelia statului actual, în care s'a mistuit un lung ciclu istoric de energie românească, stă prin urmare sentimentul de proprietate moștenită și consfințită prin sângele sacrificiilor.

Din cele spuse ne putem îngădui, credem, să considerăm spiritul autohton articulat în cultură ca fiind conștiința identității în timp a neamului și a omogenității lui în spațiu. Timpul în care autohtonismul se desfășoară ca suflet exprimat în fapte alcătuiește istoria națională. Spațiul în care el se afirmă ca putere omogenă a sângelui alcătuiește geografia națională.

Incadrat în formele de spațiu geografic propriu și de timp istoric propriu, nea-

mul românesc apare ca una și aceeași ființă etnică, în care se recunoaște orice român de oriunde și de oricând.

Memoria istorică și intuiția prezentului ne însumează pe fiecare în sentimentul moral de proprietate națională. Dar participând astfel la patrimoniul comun, în virtutea dreptului de moștenire, ne obligăm totodată la orice sacrificii ne-ar cere finalitatea ce decurge din acest patrimoniu. Sântem în gradul cel mai înalt executorii testamentari ai voinței strămoșilor.

Integritatea acestei proprietăți cu tot complexul ei de înțelesuri e condiția elementară a vieții naționale. Tot una e că se ivesc primejdiile din afară sau din lăuntru: poruncă lăsată cu limbă de moarte e apărarea ei.

Orice naționalism care, sub formă militară ține piept la hotare ori sub formă politică asigură primatul etnic înlăuntru, își are îndreptățirea în spiritul autohton. E naționalismul altceva decât voința nației de a se impune ca proprietară reală a patriei în virtutea identității istorice și a omogenității spațiale? Dacă nu are această justificare, el trebuie denunțat ca o acțiune de violență împotriva drepturilor altui neam. Dar dacă elemente străine introduse în corpul național în momentele de slăbiciune ale istoriei sau de eclipsă a conștiinței autohtone, caută să te desrădăcineze și să ți se substituie în proprietatea părintească, nepăsarea ta e tot una cu moartea neamului tău și desființarea patriei.

România închide în țărmurile ei aproape toată Marea vie a sângelui etnic, ce bate în cincisprezece milioane de fețe. Dar valul ei omogen e întrerupt de considerabile insule minoritare și e stropit de la un capăt la altul al țării de vitriolul semitic. În comparație cu noi, aceste neamuri primite cu drepturi egale în familia politică a statului, dar care se țin dârze în afara comunității autohtone, nu pot fi totuși egal îndreptățite la proprietățile morale și materiale ale patriei noastre. Generoși din fire și toleranți prin tradiție, drepturile politice, pe care le-am acordat străinilor sânt concesii făcute din partea noastră ca autori și stăpâni ai statului. Constituția juridică însă se poate modifica după necesități, fiindcă dincolo de ea există constituția sângelui și a sufletului românesc, singurul fundament real și singura garanție a vieții acestui stat. Nu sântem egali cu minoritarii nici sub raportul forței numerice, nici sub raportul autohtoniei, care pune distanța dela gazdă la oaspeți între noi și ei. Oricâtă educație cetățenească ni s'ar face pentru a domoli diferențele, sufletul românesc va continua să vadă în ungar pe cel care a năvălit peste noi, în german pe cel care a fost colonizat între noi, iar în evreu pe cel care s'a pripășit. Primatul istoric al neamului nostru, titlul de autor exclusiv al statului, forța lui majoritară alcătuiesc înălțimea dela care am făcut minorităților concesia egalității de drepturi politice.

O experiență de douăzeci de ani ne arată însă că libertățile acordate cu mână spartă, în loc să provoace o aderență convinsă la ființa statului român, sânt folosite pentru acțiuni centrifugale. Unii minoritari cu patria de origine la bună distanță de noi, se consideră aici numai ca posturi înaintate ale nației lor. Alții cu frați de sânge la graniță întrebuintează libertățile românești în spirit iredentist. Deasupra tuturor, evreii însă utilizează o indolență ospitalitate ca să ne deposeze neamul de patrimoniul străvechiu. Regele României însuș a spus în fața străinătății că problema cea mai gravă a țării noastre e problema evreiască. Gravitatea ei însă nu stă atât în numărul mare al veneticilor cât în formidabila lor forță organizată și susținută de peste hotare în scopul unic de a ne desproprietări pe noi și de a se împroprietări ei cu bunurile materiale și morale ale patriei noastre. Ceeace justi-

fică mișcarea antisemită e tocmai această chestiune a proprietăților autohtone ce se înstrăinează pentru totdeauna, a bunurilor pământului nostru și a bunurilor sufletului nostru smulse sistematic din mâini ce s'au arătat prea slabe. Problema evreiască în deosebi nu poate fi considerată decât sub unghiul spiritului autohton. Antisemitismul e strigătul deposedaților de bunurile strămoșești. Dar oare strigătul acestor deposedați e o barbarie sau acțiunea metodică a evreilor, cari nu cunosc mijloace neîngăduite în poftea de a se face stăpâni ai proprietăților românești? Perspectiva iudaismului în țara noastră e desrădăcinarea neamului nostru din partea lui. Sub raportul acesta, e necesară o distincțiune limpede între minoritarii creștini și între evrei. În corpul nostru etnic, minoritarii sânt insule localizate, uneori cu tendințe centrifugale, dar cu foarte reduse tendințe de expansiune lăuntrică. Evreii însă reprezintă forța de infiltrație generală și un asalt multiplu la îngenuncherea noastră.

Astfel, desechilibrul vieții lăuntrice a României se exprimă prin schimbarea raportului de proprietate dela autohtoni la venetici, înțelegând prin proprietate toate bunurile proprii, dela brazda de pământ până la esența culturii.

Cum e posibil să înfruntăm această situație?

Printr'o reînviere a conștiinței de stăpâni.

Și printr'o concepție nouă de organizare a vieții românești.

Regimul egalitar „fără deosebire de rasă sau de religie“, practicat de democrații noștri cu o pornire aproape inexplicabilă, a adus țării un cortegiu de nenorociri. Dar cea mai mare e scăzământul conștiinței de stăpâni. Democrații cari au guvernat au dat dovadă de orice voiți afară de demnitate românească. Psihologia lor de oameni noi, ridicați din popor, ar fi trebuit să-i determine tocmai la o ținută vrednică să apere majoritatea etnică. Dar, în fața seducătorilor bancheri evrei de-aici și de-aiurea, și în fața potențailor dela Geneva sau dela Paris, în reprezentanții noștri s'a trezit parcă atavismul clăcașilor și al iobagilor. Altfel nu ne putem lămuri servilismul nefast în executarea sugestiilor venite dela străini și trecute toate în legislația noastră democratică. Punctul de gravitate al acestei legislații n'a fost majoritatea etnică, ci totdeauna minoritățile, ca și cum ele trebuiau să joace rolul principal în viața țării. Nu există nicio lege votată în ultimele două decenii, care să nu asigure mai întâiu interesul evreilor din lăuntru și din afară. În declarații, în discursuri și în actele de guvernământ, democrații noștri s'au arătat deasemenea totdeauna de partea veneticilor și în defavoarea autohtonilor. Părea că România n'are altă menire pe lume decât să pună elementul majoritar la dispoziția și în slujba străinilor. Conștiința de stăpâni ai țării ne-a amurgit în această vreme sub lașitatea politicienilor trădători ai duhului autohton și sub obrăznicia trufașă a veneticilor, ridicați la rangul de călăuzitori ai vieții românești.

Scăzământul acesta, care nu e altceva decât mortificarea sentimentului de proprietate autohtonă, a putut să îngăduie invazia în toate ramurile bunurilor românești. Pe poarta politică a democrației, o nouă hoardă barbară a năpădit cetatea și s'a instalat, stăpână, în moștenirea noastră.

Dacă mișcarea naționalistă a adus un bine, acesta e mai ales reînvierea sentimentului de stăpânire românească. El trebuie adâncit din nou în cel din urmă dintre români, fiindcă nu e alt izvor mai puternic de energie luptătoare și de forță cuceritoare. Prin aceasta nu înțelegem să devenim din umiliții de azi călăii de mâine. Ca stăpân, românul e din fire larg și generos pe cât e de resemnat când se știe înfrânt. Dar lărgimea inimii noastre să fie o concesie de sus în jos, iar nu o abdicare sau o predare de biruitori biruiți.

Sentimentul de stăpân se dezvoltă mai cu seamă din cultul istoriei. Neamurile celelalte s'audă mereu că sânt venite peste noi fie prin năvălire — ca ungurii, — fie prin colonizare — ca germanii, — fie prin infiltrație lentă — ca evreii. Să știe mereu că pământul unde s'au așezat ne aparține nu de la o dată oarecare, ci din negura maiestoașă a miturilor. Apariția neamului nostru în spațiul său e un fenomen firesc cum e țâșnirea izvoarelor din coastele Carpaților. Nu cunoaștem vremea când s'au născut, dar le vedem nervurile strălucitoare de apă care circulă ca un sânge cristalin al acestui pământ. Tot astfel, dincolo de ipotezele arheologice și protoistorice, străvechimea noastră zace în muntele de mister al vremii, de unde gălgâie izvoarele de viață etnică, ce bat prin albiile generațiilor până în obrazul celor cari trăiesc astăzi. Omul acestei autohtonii e crescut din peisagiu ca grâul, ca stejarul, ca vulturul. El e microcosmosul în care se rezumă înțelesul mileniilor românești și stihile chimice și fizice ale mediului natal. Balada geniului ciobănesc, îi zugrăvește părul cu pană de corb și mustața cu spic de grâu. El are fața dogorită de arșiță ca pâinea coaptă din truda-i milenară. El poartă albul zilei în cămașă și seara sură în suman, iar femeia lui plaiul de Maiu în altița depe umeri.

Priviți, în schimb, pe sasul prudent și mohorît în mijlocul aceluiaș peisagiu: el nu e crescut din adânc și pare mai de grabă înfipt de altcineva, ca un țaruș. Contemplați mai ales pe evreul travestit în plugar basarabean: cu melon în cap, cu redingotă, în picioarele goale și cu sapa în mână — e veneticul care desfigurează și caricaturizează armonia organică a totului românesc! Prezența lui ofensează însăși natura.

Noi sântem rasa regală a acestui pământ. Ale noastre, și ale nimănui altuia, jertfele dragostei de moșie. Puneți sub ochii copiilor voștri harta cu locurile războaielor noastre. Ele sânt încrustate aproape toate înlăuntrul granițelor, iar nu în afară. Caracterul acestor războaie e defensiv, iar nu ofensiv, — adică am fost mereu nevoiți să ne apărăm, nu să atacăm pe alții. În altă formă, atracția uneltită asupra barbarilor de strălucirea Romei și a Bizanțului împărătesc se repetă în istoria noastră, unde bogăția fabuloasă a pământului a atras flămânzenia năvălitorilor, a coloniștilor și atrage mereu instinctul parazitar al veneticilor. Drama istoriei noastre a fost să ținem piept iureșului dușman. Locurile războaielor sânt răni cicatrizate în trupul neamului, de unde a țâșnit sângele jertfelor de apărare. E plin de ele pământul României della o margine la cealaltă, și acest prinos de sânge e legătura mistică a dragostei de moșie. Morții familiari zac în cimitirele satelor și ale târgurilor, dar toată țara asta e un cimitir eroic, unde dorm morții întregului neam. Dacă pământul s'ar face străveziu printr'o minune, am vedea că podina statului național e alcătuită din milioane și milioane de jertfe. Nimbul de glorie de pe fruntea lui se înalță ca flacără magică din aceste comori îngropate la temelie. În ele n'am descoperi însă pe năvălitorii, pe coloniștii sau pe veneticii, cari să fi adormit în citoria mistică a țării noastre. Statul există numai din voința noastră, — din apriga moarte a strămoșilor pentru viața de glorie a urmașilor. Și tot astfel, el nu va dăinui decât prin legea dură a sacrificiului românesc.

Nu urîm democrația pentru democrație, ci pentrucă ea a falsificat conștiința de stăpân a nației noastre. I-a pus în mână o ștampilă de vot și a investit-o cu suveranitate de Vicleim în timp ce străinul i-a furat pământul de sub picioare. Adevărata suveranitate națională își are tron pământul patriei cu sufletul îngropat în el. Nicio legislație nu poate împărți tronul acesta între autohtoni și venetici. Și nu există aur pe lume să echivaleze prețul țarinii strămoșești. Pentrucă, din mo-

ment ce această țarină e strămoșească, ea are mai presus de toate o valoare morală, ce nu se poate măsura în bani. Cine își vinde pământul săvârșește un sacrilegiu fiindcă își vinde morții din el. Crima democrației e că a pus la mezat patria, și aceasta însemnează în principiu detronarea neamului românesc din drepturile lui de rasă regală. În lumina spiritului autohton, invazia străinului e tot una cu o năvălire barbară, ceea ce constituie caz de războiu defensiv. De aceea, în suflul mistic al naționalismului, să lămurim geamătul morților jicniți în mormintele lor și grindina blestemelor înscrise în dania lor. Căci patria e dania strămoșilor și ea nu se lasă nici răpită, nici vândută.

Numim *etnocrație* voința politică a rasei autohtone de a face din stat expresia proprietăților ei și organul misiunii ei în lume. Dacă democrația a deplasat centrul de gravitate al statului spre periferia minoritară, etnocrația e îndreptățită să-l reazeze în personalitatea națională a majorității care l-a creat. Dacă statul român ar fi rezultat din colaborarea mai multor națiuni, caracterul lui democratic s'ar impune ca o necesitate de echilibrare a intereselor lor. Dar din moment ce el e opera puterii românești, caracterul etnocratic, ce trebuie să i se imprime, e singura consecință a logicii lucrurilor. Statul român e organizarea dinamică a națiunii, care l-a întemeiat și a cărei forță îi garantează existența. Sentimentul de proprietate al autohtonilor, conștiința lor de stăpâni ai țării și voința lor de continuitate prin el trebuie să-și articuleze afirmația supremă. Dacă așa zisa suveranitate populară, anonimă și fără răspundere, cu care a lucrat democrația, s'a dovedit o minciună și o trădare a intereselor permanente ale românismului, ele nu se pot salva decât printr'un nou tip de organizare a vieții obștești.

Adică prin *etnocrația corporativă*. Scopul ei? Reînchegarea majorității autohtone într'un bloc solidar, prin care să se asigure primatul etnic în viața publică.

Două mari neajunsuri ne-au pulverizat puterile și au contribuit la eclipsa conștiinței noastre de stăpâni: eroarea sociologică a teoriei claselor și partidele politice. Etnocrația nu se poate întemeia pe teoria claselor și nu se poate realiza prin mijlocul partidelor. Clase și partide înseamnă războiu de nimicire între părțile alcătuitoare ale națiunii.

Sociologia corporatistă concepe națiunea ca un organism viu ale cărui funcțiuni creatoare nu sunt clasele, ci profesiunile. Ideea care zace în adâncul acestei noi viziuni a societății este munca specializată pentru a împlini totalitatea nevoilor colective, iar nu lupta deșartă a unora pentru a cuceri beneficiile altora. Teoria claselor în luptă pentru beneficii, cu disprețul muncii producătoare, e născocirea marxismului iudaic. Internațional prin esență, el a văzut în războiul social un mijloc diabolic de autonimicire a națiunilor și în proletariatul universal o armată care să asigure dominația evreilor peste celelalte neamuri. Dar epocalul succes al acestei doctrine nu dovedește adevărul ei, ci numai o abilitate infernală în cultivarea instinctelor distructive din om și în exasperarea lor până la izbucnirea catastrofelor revoluționare, prin care se prăbușesc statele naționale. Anarhizarea lumii moderne își are pricina în această eroare a teoriei claselor.

Partidele democratice au acceptat-o ca pe o dogmă și își bizuie existența pe ea. Ele sânt „clasele” organizate pentru a cuceri puterea guvernamentală unele împotriva altora. Dacă antagonismul social e o iluzie, antagonismul partidelor e o realitate, — cea mai nefastă unității lăuntrice a națiunii. Atât de nefastă încât

democrația contemporană, prolifică în ce privește partidele ca niciun alt regim, a devenit o simplă fază pregătitoare a revoluției marxiste.

Purtând această țară principială, partidele noastre au sfâșiat majoritatea autohtonă în fărâme antagoniste care, pentru a se birui reciproc, se aliază cu evreii și cartelează cu minoritarii. În România democrată, minoritarii și evreii sânt totdeauna la guvern, dar majoritatea autohtonă nu e niciodată. Ea a fost desființată de fapt prin pulverizarea forțelor politice.

Conștiința românească, în căutarea unei formule de salvare, a trecut dintr-o fază de o fizionomie particulară: cuzismul. El e un amestec hibrid de naționalism și democrație marxistă, culminând în soluția puerilă a problemei evreești: „eliminarea jidanilor în Madagascar”. Incontestabil, în cuzism, e protestul spiritului autohton, incontestabilă e dorința de stăpânire românească, dar doctrina și metoda sunt fundamental greșite. Cuzismul e convins că naționalismul se poate realiza în cadrul teoriei claselor și prin concurența democratică a partidelor. Pentru el „clasele sânt organele firești ale națiunii”. Dar această idee de bază a cuzismului e însăși negația naționalismului. Teoria războiului social al claselor convine liberalismului, socialismului și comunismului, dar în nici un caz unei mișcări politice care vrea să vadă în națiune un tot organic. Nimeni nu concepe clasele în armonie, ci în conflict permanent pe chestiunea beneficiilor materiale. Și atunci, ce fel de „organe firești ale națiunii” pot fi acestea, care se extermină între ele și sfârșesc prin nimicirea organismului însuș ? Și ce instrument de realizare a etnocrăției ar putea fi un partid antisemit în concurență cu sumedenia partidelor democratice, adică filosemite ?

Iată de ce cuzismul a fost un protest energetic și necesar împotriva invaziei iudaice, dar o mișcare politică osândită stărpiciunii prin încadrarea ei în falsa și diabolică sociologie marxistă. Spiritul hibrid în care a fost conceput l-a dus la un anacronism venerabil dacă voiți, dar anacronism.

Teoria claselor e un elaborat artificial de cabinet sociologic, ce nu corespunde cu nimic pozitiv intereselor totalitare ale națiunii. Dimpotrivă, clasele sânt organele inventate pentru a o distruge. Niciodată națiunea nu va reintra în drepturile ei de stăpânire prin războiul social dintre propriile-i părți componente.

Remediul acestui fatal neajuns îl aduce sociologia corporatistă cu viziunea realistă a societății naționale. Un organism viu și viabil nu poate fi alcătuit din funcțiuni negative, ci din funcțiuni creatoare, ce se completează reciproc și concurează la binele general al întregului. Aceste funcțiuni le reprezintă real și incontestabil profesiunile, iar nu clasele. Profesiunile sânt modalitățile practice și concrete ale vieții colective, pe câtă vreme clasele derivă din teoria diabolică a marxismului. Măduva celor dintâiu e munca de producție și de creație, iar a celor din urmă e pofta de a răpi beneficiile altora, cu disprețul muncii socotită ca un blestem. Ceeace sânt stupefiantele pentru corpul omenesc sânt clasele și corelatele lor politice — partidele — pentru corpul național; și ceeace sânt organele anatomice și funcțiile lor fiziologice pentru cel dintâiu sânt profesiunile pentru cel de-al doilea.

Orice acțiune de reînstăpânire a națiunii în realitățile ei autohtone își are singurele canale de înfăptuire în profesiuni. Ele sânt, cu alte cuvinte, arhitectura organică a societății naționale și numai în liniile acestei viziuni se poate zidi un stat etnocratic. Deaceea, valorificarea politică a profesiunilor se impune ca un principiu cardinal al realizării blocului majoritar autohton. Această valorificare politică a muncii, pe lângă esența morală pe care o aduce în viața publică, atrage

după sine suprimarea luptei de clasă și dispariția partidelor, care au pulverizat forțele națiunii.

Dar dacă scopul etnocrăției corporative e asigurarea dominației elementului autohton în toate ramurile de activitate și de creație, starea de fapt actuală ne ridică în față o serie de dificultăți extrem de serioase. Obiectivul naționalismului este invazia veneticilor în patrimoniul strămoșesc. Văzută concret, această invazie nu e altceva decât acapararea de către străini a celor mai multe din profesii. Acesta e parazitismul de care suferă în momentul de față întregul nostru organism național. Și atunci valorificarea politică a profesiunilor în stare de invazie ar însemna oare altceva decât consacrarea dominației veneticilor asupra patrimoniului autohton ?

O asemenea problemă grea nu se pune bunăoară pentru corporatismul italian, unde minoritățile sânt disparente, iar numărul evreilor și mai disparent. Dar în România având în vedere această situație, aplicarea corporatismului fără a ține seamă de criteriul etnic ar fi o nenorocire și mai mare decât regimul democratic. Lucrul acesta l-a scăpat din ochi sau l-a ocolit intenționat d. Mihail Manoilescu în cartea sa, foarte italienește gândită : *Secolul corporatismului*. Autorul teoretizează un corporatism aplicabil oriunde, adică nicăieri decât într'un stat absolut omogen sub raportul etnic. Din această pricină, cartea sa nu înfățișează pentru naționalismul nostru decât un interes ideologic. Concluziile ei practice induc în eroare pe naționaliștii nefamiliarizați cu aceste probleme. E de ajuns să spunem că evreii de la noi ar subscrie cu amândouă mâinile corporatismul propus de d. Mihail Manoilescu.

În România, prin urmare, nu poate fi vorba decât de un *corporatism etnocratic*, adică de un *corporatism rectificat* după principiul proporționalității numerice, după criteriul etnic. Ceeace ne interesează pe noi în preconizarea acestui nou tip de organizare a vieții colective e tocmai restabilirea dominației românești, după legea sângelui și a duhului autohton, e tocmai reîntronarea majorității etnice în centrul de gravitate al statului, e tocmai reîmproprietărirea ei în patrimoniul strămoșesc. Singură raționalizarea profesiunilor după proporția numerică a populațiilor din țară poate să readucă națiunea noastră în situația de rasă regală a acestui pământ. Această raționalizare însemnează pe de-o parte românizarea profesiunilor, iar pe de altă parte — admițând proporția numerică — ea devine adevărata expresie a echității față de populațiile eterogene. Drepturile acordate lor nu pot fi privilegii de parazitism în vloga organismului nostru național, ci concesiuni de participare prin muncă cinstită la viața și la gloria statului național, creat de noi. Noi, românii, sântem însă baza și centrul acestui stat; elementele eterogene alcătuiesc periferia lui atâta vreme cât nu aderă fără restricție la ființa neamului nostru.

Astfel, spiritul autohton, proclamat cu energie de conștiința stăpânirii românești, își află expresia politică în sistemul etnocratic al unui corporatism rectificat după necesitățile țării noastre. Acest sistem, pe care l-am expus amănunțit în lucrarea *Programul statului etnocratic*, identifică în organizația politică totalitatea puterilor creatoare ale națiunii, face din stat veșmântul croit pe trupul ei și instrumentul direct al misiunii românești în lume.

S T R I G Ă T

DE

PAN M. VIZIRESCU

S'au răsvrătit păcatele în mine
Vâlvorile cu pătimașă ură,
Să-mi dea răsplată grea — după scriptură, —
Că, Doamne, m'am îndepărtat de tine.

Și ca un rob căzut pe metereze,
Cu sufletul olog și frânt în două,
Eu nu mai pot să 'ncep o viață nouă
Din cioburi și moloz de antiteze.

La ce-aș mai vrea o palidă simțire
Pe-un veac urzit din ură și prigoane,
Ce m'a primit cu țandări de icoane
Și cu păcate strânse 'n patrafire...

Țin drumul ce m'a prins cu silnicie
Și strig spre Domnul să-și mărească vrerea :
Mai crunt să fie când îmi ia puterea
Deslănțuind divina sa mânie.

POEME DIN „CÂNTECUL PĂDURII“

DE

V L A I C U B Ă R N A

TĂCUȚI SE DUC...

Tăcuți se duc gorunii, cu noaptea în coroane
Spre muntele cu albe cununi de flori pe coame.

Cu crengile crescute 'n luminile de raiuri
Sue pe melodia învestmântată 'n plaiuri.

Din ghinda scuturată a stelelor căzute
Pășesc oștiri de arbori în verzile volute.

Tăcuți se duc prin freamăt și 'ntunecimi gorunii
Înzăpeziți de-argintul aerian al lunii.

A D A M

Aplecat pământenelor zări
Aduni anii, — numeri ceasul.
Îți tremură îndoelnic mâna
Ți se clatină pasul.

De unde te afli — cărările
Pogoară, pogoară toate.
Steaua mezină ce-o aper,
Îți picură ceara în noapte.

Arhanghel căzut din azur
Îți tocești prin pulberi hangerul,
Muncindu-ți pașii spre zarea
Unde coboară cerul.

POEME ÎN PROZĂ

DE

MARIA GOLESCU

IDOLII

Cronicarul bătrân povestește că din bozii păgâni, cei de aur și argint, împăratul a poruncit să se bată monedă pentru folosul norodului, căci el, nu de mult, scrisese pe steag semnul lui Christos mântuitorul. Și a pus de a dărâmat temple, pe unele le-a închis cu lacăte grele, pe altele le-a jefuit de coperiș și de încuietori, pe altele iarăși le-a făcut biserici, însă creștine, ca să le schimbe menirea, așa că nimeni nu se mai încumeta să aducă prinos de rugă sau de daruri capiștelor părsite. Iar idolii care erau împodobiți cu scule, sau care, din îmbrăcămintea de aur scoteau fețe și mădulare de fildeș, toți fură doborâți la pământ și duși, în ștreanguri ca robii, de-a valma, să fie topiți în cuptoare. În fierbințeala grozavă se pierdura seninătatea frunților și frumusețea chipurilor, însușirile mincinoase și făgăduelile ispititoare se irosiră în fum, se contopiră toate într'o singură vână bogată de aur curgător. Acesta lucrat și bătut, subțiat în fâșii, tăiat cu priboiul, s'a răspândit în lume ca apa în nisip.

De obârșia lui nimeni n'a mai știut, dar în el viață tainic a urmat să svâcnească, și galbenul născut din sânul Afroditei Urania plăcere a cumpărat; cârlionții delficului Apollo s'au preschimbat, sfinte podoabe, în mozaic pe ziduri de biserică; coiful lui Ares simbrie ostașilor s'a făcut, iar șarpele lui Asclepios necurmat a înlesnit sănătate; Hermes, istețul, din pungă în pungă, neodihnit, stârnește și astăzi invidie. Risipit fiecare, totuși mișună idolii căutând să se adune, să se închege din nou.

TRANDAFIRI

Stau la îndoială — să ascult de povața făuritorului de stihuri care îndeamnă inima să cânte grădinile ce nu i-a fost dat să le vadă, pentru ca să arate că nu le duce jindul? Supusă, să-mi farmec dinaintea ochilor câmpiile nevăzute de trandafiri? Văile din care se ridică, stăpânitoare, mireasma din timpul culesului, trandafirii grădinilor ce-au fost odată ale regelui Midas, acolo unde pântecosul și prea leneșul Silen din somn a fost luat prins și dus în fragede cătușe de flori? Mai bine mireasma aceea s'o las neguțătorilor din orașe, pentru ca, din galantare, străbătând prin ghioacea îndoită de sticlă și lemn, să îmbete iarăși pe Silenii de azi!

Iar eu, ochii minții să-i întorc la mănăstirea trandafirie, de culoarea șerbetului, umbrită de vișele noduroase ce se împletesc purtând belșugul ciorchinilor vineți și străvezii la înălțime de mână; să-i plimb prin cerdacurile arhodaricului

povărnite deasupra pădurilor mușcate de toamnă, privind peste apele Iantrei domoale la peretele stâncilor netede ridicate pieptiș, însemnate cu dungi de șuvoaiele rare, cu vârful retezat de podișuri întinse, stane desfășurându-și galbenul cenușiu, ca prore despiciând, din timp în timp, zarea.

Sau, urcând pe fușteiele zilelor scara trecutului, să mă port prin casele ce-și duc pe bârne catul, iscodind în tavane rozele crestate de meșteri lemnari, flori în bejanie, rușinate parcă de nevoia cumplită ce se vedește acum în camerele cu pereții goi, cu podeaua simplă de brad, râvnind la culoarea poamelor ce stau să se coacă, rânduite de bătrâna cernită într'un colț de odaie, lângă soba văruiată cu cotloane ciudate, mărturie, și dânsa, de vremi demult depănate.

Dac'ar fi însă să-mi ascult dorul adevărat, la piatră m'aș întoarce, să spun florile săpate în marmoră albă, zăcând printre fire de iarbă adiate de vânt, surâzând ca păgânii, recunoscătoare, spre cer. Cu trupul lor greu întins pe pământ, răbdând de veacuri uitarea, coloanele așteaptă ridicate să fie, cu fruntea sus povara arhitravelor din nou să o ducă — semne albe, de departe, în câmpie, călătorii să-i cheme.

BIRJĂ IN NOAPTE

Tiririp flip ; tiririp, flip ; copitele cailor spetiți bat în silă un ritm șchiop pe drumul care cere stăruitor să fie îndreptat. După îmbăcseala vagonului năpădit de funingine, unde călătorii legănați de mers găsiseră odihnă trudită, dând pradă fețele lor deșertate de suflet, chirciți pe locurile cu perne ce fug de sub șale ca să apese pe ceafă după trecerea lungă printr'o zonă uniformă de nepăsare, coborîrea nemijlocită în aerul rece, ușor, cernut prin sita albăstrie a razelor de lună, limpezește dintr'odată plămâni, pleoape și creier.

Un prim plan, foarte apropiat, negru și strâmb, mișcător pe zarea munților poruncind acum luarea aminte : e spatele birjarului profilat net pe boarea lunară, case ce stau cu temelia pe coperișul altor case, purtând și ele case în spinare, se văd, albe, pe dâmbul dimpotrivă. Peste toate o abureală trandafirie se întinde; sub ele, terenul e afundat ca într'o prăpastie ; un licărit în albia adâncă a văii care ne desparte, trădează râul care mai prinde ceva din argintul lunii fugărite de zori. Treapătul cailor cu răsunet izbește caldarâmul ; birja, apucată între două șiruri compacte de clădiri, se afirmă din nou. Nu pentru multă vreme totuși, căci vine urcușul încetinindu-i mersul. După cotitură, jocul caselor resfirate pe munte începe din nou. Intunerecul își adună de pretutindeni puterile sleite pentru a da ultima luptă. Rănile-i sângerează.

La îndemnul birjarului, caii se opintesc în șleauri, apoi, clămpănit mai ușor de copite, tiririp, flip, tiririp, flip, și, nevoie demult uitată, bruscă, oprirea dinaintea unui felinar cu geamuri mânjite, ce-și tremură flacăra gălbuie ca prinsă de friguri. În dosul ușei albastre care se confundă aproape cu obloanele prăvăliilor acuma închise, sub firma calică în slovă străină, scara strâmtă cu pălimarul de brad abia dat la rindea, urcă repede la catul de sus. Gazda, prea greu trezită din somn, șleampătă, cu ochi sașii sub lațe unsuroase, deschide odaia. Păturile soioase, smalțul ciocnit al ligheanului trântit în colț pe scăunaș, papuci uriași rânjind de sub pat, terfeliți de mușterii perindați fără alegere, nu îmbie la stat. Birjarul însă, grăbit acum când este pe jos, a suit pe umăr geamantanele și, până a ne desmetici, trist ca o nădejde pierdută, tiririp, flip, tiririp, flip, bătaia copitelor se șterge auzului.

FEMEILE DIN RUVO

Duc dansul morții femei îmbrobodite cu văluri ca gluga pe fruntea strânsă în bențile roșii; împletind brațele, duc dansul morții repede, mai repede nainte, urmând fiecare vecina-și, pe însângerate picioare săltând !

În negru și ocru, în roșu și vânăt, în galben și negru, în vânăt și roșu, în negru și galben, cu buzele roșii rânind fața pălită, femei cu văluri pe cap și mâini împletite, îndoiaie genunchiul și dansul morții îl duc.

Dar iată c'au prins în lanțul de brațe, tânăr cu pletele negre, un flăcău în scurtă și albă tunică, să-l poarte să doarmă adânc. Cu țambale și flaute l-au luat din tărâmul cu viață, de mână l-au luat ca să-l ducă, pe el, cu fața arămită în care svâcnește, cald, al sângelui clocot, să-l ducă să înghețe ca ele, ca ele să pălească de tot....

femeile în roșu și vânăt, în ocru și negru, în vânăt și roșu, l-au prins, verigă, în lanț !

PORTRET ECHESTRU

Când Signoria din Siena a vrut mulțumire s'arate, în mâna maestrului Simone penelul l-a pus, iar zugravul de madone și sfinți, în dragă voie, s'a lăsat cuprins de mândru și războinic fior: pe condotierul, al oștilor stăpân, a vrut să-l închipuie chiar în locul unde a purtat biruința. Între Montemassi și Sassoforte, cetățile ridicate pe culmi, sfârtecând cu metereze și turnuri vânătul cerului, printre zăplazuri de pari ascuțiți, păduri încâlcite de lănci și flamuri fluturând pretutindeni, pe Guidoriccio, cel din Fogliano, în perete la viață a știut să-l trezească. În fâlfâit de postav ce-i acoperă zalele, cu fața-i carnoasă din care luminează, voluntar, hotărîrea, călărețul și calul gătit de război, de sus pășesc în treapăt fălos, purtându-și cu semeție culorile : pe câmp galben, punctat, șir de romburi albastre și de ederă râuri. De altfel, zugravul parcă nici n'are în găvane alt boiu decât albastru și galben : cer și pământ, suflet și humă...

G H I B L I

Se abat asupra Romei vânturi străine ca altădată puhoiul năvălirilor barbare. Pe nesimțite Scirocco ți-a sărit în spinare lăsându-se tot mai greu, ținându-ți-se cu degete lungi și moi de beregată. Când s'a întărit bine în locul ales, între ochi începe să apese, potrivindu-ți pe țeastă tichia de plumb, până face din tine ce vrea. Din cei veseli, scoate oameni ursuzi ; pe cei blajini îi încruntă ; în fiare preschimbă pe cei samavolnici. Scirocco vrăjmășește numai pe om. Ghibli, dușman al firei întregi, lucrează pe față. Vesteste dinainte în ce fel își coace, în cuptoarele Africii, suflarea pustietoare — tremură acolo văzduhul de pâlcurile fierbinți care, unul câte unul, se liberează, luându-și drumul spre mare cu sarcina lui de nisip. Nu-i stau împotriva nici aburii desprinși de pe valuri, nici stăvilare de frunziș.

Vine Ghibli-ul arzător cu măciuci de crengi smulse în cale. Prada și-o orbește cu pumni de nisip dibaci asvârliți în ochi unde stârnește izvorul de lacrimi, în dinți ca să scrâșnească zadarnic. Ajunge Ghibli-ul la Roma. Trâmbițe războinice îi sunt căminele, tobe sălbatece coperișurile din care știe să scoată un ritm nebun. Spărgând geamuri intimidează, și, după ce a măturat lumea năucită din străzi (numai la răspântii, trădătoare, joacă vesel gunoaietele pribege), dă piept cu jandarmii călări, credincioși aliați ai grădinii, care, militărește, caută să-l înfrunte.

Dar el își bate joc de biata lor împotrivire omenească trecând pe sub cai, peste umeri și cap, cu un bobârnac șagalnic doborându-le chipiul, pentru ca, dușman nevăzut, să se năpustească asupra copacilor bătrâni la lupte încercați. Dându-și crengile mai tinere la spate, cu rădăcinile încârligite țepăn înfipte în pământ, ei oferă adversarului trunchiul vânjos desgolit. După ce s'a isbit degeaba șuerând, vrăjmașul chiamă ajutoare fierbinți africane și într'un vâjâit năprasnic, neîncetat, repetă atacul.

Au ținut cap și de astădată copacii — doar câți-va unchiași cu scorburi găunoase, smulși din pământul prieten, s'au prăvălit cu trosnet grozav. Seara aduce armistițiul și potolește, cu puțină răcoare adunată pe la fântânile cu scoici de marmoră rece purtate sus de cai marini și tritoni, setea care a răsucit frunzele pălite. Tot ce e tânăr și fraged și-a pierdut podoaba. Grădina sângerează cu flori de azalee, numărându-și vânățiile, albastre corole de cinerarii; ghivecele uriașe toscane zac pe-o rână golite de plantele răsturnate alături, ce arată rădăcini despuiate. Cu portocale și lămâi rostogolite departe i s'a păgubit vistieria. Intunerecul vine să șteargă vremelnice orice urmă de sbucium, astfel încât oaspeții Romei, chemați de stelele mijinde, fără bănuială pot ieși la plimbare.

DRUMURI

Drumuri cu nume de femeie: Appia, Cassia, Tiburtina-Valeria, Ionica... M'ați purtat cu grije de mamă, lin, prin câmpii cu verdeța obosită, învechită de toamnă; prin locuri cu buze sbicite și crăpate ca după dragostea arzătoare a verii de-a lungul mării sătule de laudă, cu valuri somnoroase, domoale; m'ați urcat amețitor pe creastă de munte ca să-mi așterneți priveliști sălbatece, sfioase de ochi omeneschi, povârnișuri îmbujorate în asfințit, micșunele împrăștiate de-o potrivă peste unde și cer oțelit și poștii de măslini cenușii.

Odată m'ați dus pe lângă o așezare mută de morminte rotunde, greoaie, gălbuie; altădată, mi-ați arătat un popor de femei de piatră cu prunci înfășași pe brațele țepene — sute erau, de fața scrumului, pe jilțuri de piatră ca ele. Mi-ați plimbat dinaintea privirii ulcele ciudate cu chip de fete frumoase, dar triste, cu cai și făpturi cu aripi, vâpsite în roz de țintaură. La Ruvo tot vase erau, dar lustruite, cu desenuri roșii, negre și albe.

Dar atunci când ați pornit ca pe șira spinării a coastei ca să întâmpinăm peste sei de munte piscuri înalte, mărețe, și vârfuri cu cetății întărite, unde se adăpostea norodul de spaima arabilor ce veneau în corăbii repezi pe marea tovarășe: ca să răpească robi și averi? Pe urmă ați vrut să coborâm spre târguri dela care se întorceau femei oacheșe purtând rochiile închise, încrețite la umăr, șorț portocaliu și ștergare verzi. Măgarii duceau coșurile pline, juncanii mugeau, câte un purcel guița, iar vițelușii întindeau botul umed jos la pământ, îndărătnici la mers. Ați așteptat ca la mânăstirea veche să urc. Părea ca din stâncă crescută, de ea alipită, cu întreită absidă cărămizie, știrbită de timp, și purta cinci turle scunde cu ciupercă de țigla, de-ai fi zis că e floarea ierburilor sterpe din jur.

Tu, Appia, într'o noapte cu lună m'ai dus în taină să văd cele două coloane de marmoră albă, frumoase ca trupul efebilor goi cu mușchi oțeliți. Am suit niște trepte și marea își ținea răsuflarea ca să nu turbure clipa fără seamăn de dragă. Nu ne bănuiau vapoarele mari trase la cheiu, nici submarinele șuie aciuatate în port, deși erau aproape.

Cassia, tu mi-ai dat să văd gospodării înfloritoare acolo unde, odată, ursitoarea galbenă din mlăștini semăna numai friguri și moarte. Câte opt, zece boi cu

coarne întinse trăgeau pașnic brazde adânci. Pe urmă, hangare, ateliere, sbârânit neîncetat de motoare, elice învărtite, avioane plecând, avioane săltând până să-și poată curma zborul, un ținut întreg ocolit de sârmă ghimpată și sentinele veghind pretutindeni.

Tiburtina-Valeria, n'am să uit încântarea fântânilor din parcul unde m'ai oprit după ce împreună la Subiaco fusesem. Imi șipotește și acum în auz, îmi joacă dinaintea ochilor mărinimoasa irosire de apă ; vie va rămâne amintirea ca să nu mai știu ce e setea.

Și cu Tirrenia ce zi plăcută și blândă am petrecut ! Dela Pisa unde nimic nu-i firesc (de aceea în Camposanto zugrăveala trebuie să stăruie că moartea pe toți îi ajunge chiar de întârzie când e mai aprig chemată), până la Livorno cu portul cel nou, plan uriaș de prefacere, și mai departe, tot cu marea ne-am luat la întrecere : când ea ne cotea înainte, când noi.

Ce tânără, Ionica, ai fost în avânturile tale ! Cu tine parcă porneam în cercetare prin loc neumblat și atât te bucurai și tu de întovărășire, încât pe veci ne-am legat.

Drumuri prietene, pasul abia adastă să vă măsoare din nou, mulțumitor, gândul mereu la voi nostalgic se'ntoarce ; când vom putea porni, din nou împreună, departe ?

VILLA D'ESTE

Apa, o cunoaștem potolitoare de sete, plină de binefaceri, dar și amenințătoare când tabără puhoi să rupă zăgazuri — aici însă, nu-i decât desfătare : la Villa d'Este, bunica grădinilor baroce, joacă azi apele mari.

Din scoici de tot felul, fuioarele limpezi se despletesc despărțindu-se în şuvițe ; din stema florilor de crin, din bărcuțe de piatră, țâșnesc vesele vine de apă, întreșându-și, pe fond de ederă lucioasă, stropii înfloriți. Se adună în jghiaburi lungi căptușite cu mușchi, umbrite de ferigi crescute în voie ; se revarsă, pânză sticloasă, și lunecă în cupe uriașe de unde, în chip de șerpi străvezii ridicați pe coadă, vă fluera subțire în văzduh. Cu nou avânt, cascada se împarte să înveselească o terasă mai joasă. De-o parte și de alta o întovărășesc trepte ca să te poți bucura, și acolo, de snopi cu spice tremurânde, irizate.

Chiparoși întunecați, cei mai vârstnici, zice-se, din toată Italia, răsfățați de bura ce-i înconjoară mereu, domină parcul din vale. Folosindu-se de stânca din spate, se rotunjește amfiteatrul cu statui greoaie, în parte mascate de plante. De acolo pleacă trâmba de apă ca să dea năvală din basin în basin, de-a curmezișul grădinii, liniștindu-se, în curs lin de oglinzi, către priveliștea îndepărtată a Romei, uitând de hohotul sgomotos al pornirii.

Drept ca un perete fără adâncime, văzute de jos, se înalță caturile palatului spre care întorc pașii alene. Trebuie să plec, dar iau cu mine broboana de apă pe mână și o privesc ca pe un giuvaer drag, nestemat.

M Â I N I L E

DE

GEORGE DUMITRESCU

Iubesc mâinile caste,
Credincioase și bune,
Care mai știu să se'nchine.
Iubesc mâinile care mai țeș,
Aerian, semnul crucii, —
Mâini ce se roagă icoanelor,
Mâini care cern peste inima mea
Ticăloasă,
Zăpezile păcii.
Pe fiecă deget al lor,
Pe fiecă unghie mică,
Pe orice noiță,
Mi-aștern răsufierea, supus și pierdut,
Prăbușit de evlavie.

Iubitelor mâini, evantai de hulub,
Cum vă port peste inima mea,
De departe !
In numele Domnului și-al Sfintei Maria,
Care vă țin pe deasupra'ndoelilor,
Suiți-vă ruga, în fumul amurgului,
Și pentru cel fugărit de blestem,
Ca de sabia morții !

Cutremurat de neliniști, mă sui pe ruinele mele,
 Scuturat de fiori
 Și de frig,
 Cu obrazul scaldat de sudori
 Și de lacrimi —
 Și strig:
 Care mâini neștiute, străine, barbare
 Vor fi lângă mine
 În ceasul suprem
 Al apusului, —
 Când eu vă cer doar pe voi, scumpe mâini,
 Cunoscute de mine,
 Cu răcoare și pace,
 De veghe,
 Să-mi închideți pleoapele
 Umede,
 Să-mi lunecați peste frunte,
 Incete,
 Pentru drumul cel lung, îndelung,
 Subteran,
 Unde n'am să vă văd
 Niciodată ?...

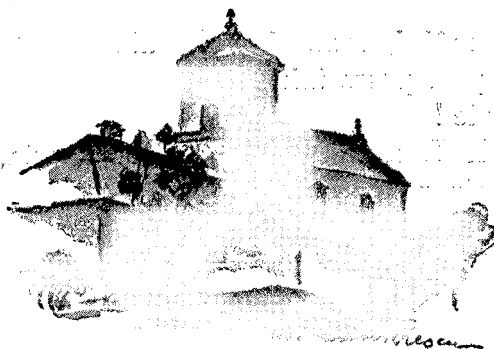
L I T A N I E

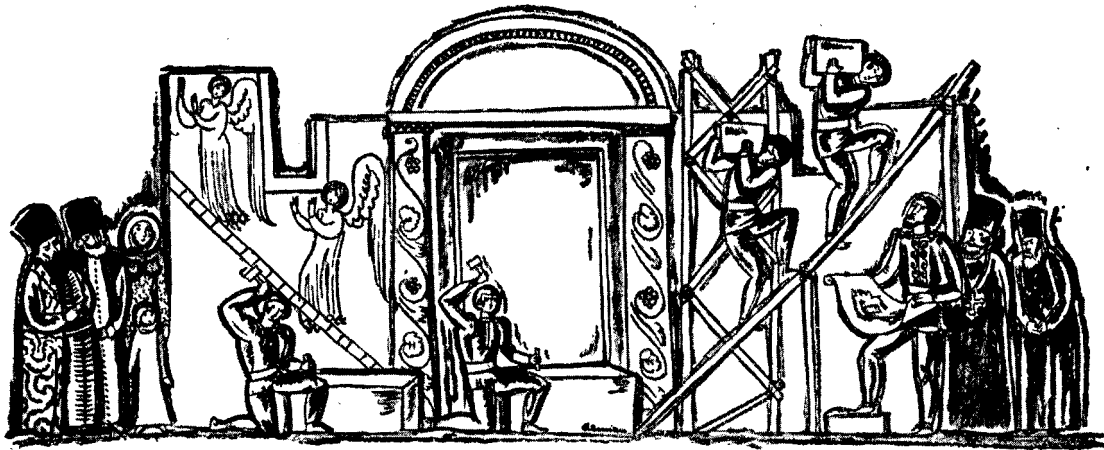
DE

CONST. MANEA

Mi-e sufletul o stâncă încinsă de căldură
 Și'n urmă sfărâmată de vânturi și de ploii;
 Din sfinxul care-alt'dată privea granitic zarea
 Rămas-au doar nisipul și bulgări aspri, goi.

O, Doamne! Ești puternic și mila Ta e mare;
 Indreaptă și asupra-mi privirea Ta — un ceas —
 Și de nu vrei — O, Doamne — să strângi la loc granitul,
 Oprește sfărâmarea celui ce-a mai rămas.

P O E S I I

DE

VINTILĂ HORIA

POEM PENTRU DRAGOSTEA NOPTII

Auzi cum crește primăvara 'n frunză
Și viața cum tresare la răscruci !
Poemul meu de negură și tuci
In alt pătrar ar vrea să se ascunză.

Răsar lumini clipind dinspre oraș
Printre copacii 'n proaspete vesminte
Și cade seara lopătând cuminte
Și gândul meu nu-i poate fi părtaș.

Un ciob de lună albă stă să iasă
Ca dintele de lapte din gingie.
Prin praful cald din noaptea care 'nvie
Trec zgomotele lin, ca printr'o plasă.

Și pași tresar pe palida alee ;
Perechi de 'ndrăgostiți sărută blând
Poemul clar al unui singur gând,
Iar noaptea poate e și ea femeie.

Ii simt molatec brațul cum tresare
Când îmi atinge mâna rezemată
Și trupul sui pe banca 'nvecinată
Cum tremură spre mine 'n înserare.

Așteaptă brațul meu să o 'ncovoae
Și ca pe-o pradă, lacom s'o desbrace,
Ca să-și arunce pânzele opace
Și să cuprindă lumea ca o ploae.

PSALM MEDIEVAL

Din razele goale ce flutură 'n geam
Albind printre gratii arcatele bolți,
Dă-mi chipul Tău Doamne și pune-l balsam
Pe pieptul meu palid zdrobit între colți.

Din cuiele aspre vreau sângele ud
Să-l văd pe podele cum picură cald
Și 'n besnă cum cade ritmat să-l aud
Ca timpul în ceasul din turnul înalt.

Adâncul din mine ce picură 'ntr'una
Adună-l în cupa iertărilor Tale,
Ca ultimul țipăt, când tremură luna,
In rai să rodească belșug de petale.

INCHINARE

Prin târguri Doamne sufletul mi-alunec
Și printre oameni în zadar Te caut,
Mi-e glasul rupt și răgușit : un flaut
Cu sunetul răpus de prea mult cântec.

Te-aștept prin dimineți întunecate
In zgomotul răscrucilor umbrate
Și-am obosit de când Te caut Doamne
Prin zvon de ierni și prin uscate toamne.

Nu vezi, sunt singur și prea greu mi-e scrisul
De-a nu Te fi 'ntâlnit pe nicio cale.
Dă-mi semn să 'nchin Minunăției Tale
Condeiu greu, poemele și visul.

Fă-mi glasul drept și coardele sonore,
Cuprinde-mi fruntea 'n mâini de aurore
Și lasă-mă pe albul unei pagini
Să mă culeg sfios dintre paragini.

G E N E Z Ă

DE

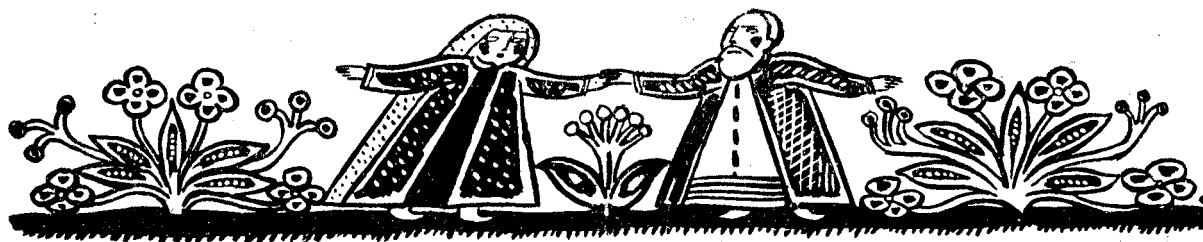
GEORGE MENIUC

Noaptea nu-i aceea ce-o vedem. E alta.
Sălciile despletite lângă râu
Sunt năframa vântului neogoit
Care vine și plânge cu sughițuri, în ele.

Satul e numai urma celor plecați de-aici.
Au fost oameni ce-au trăit și-au murit.
Viața lor s'a destrămat în văzduh ca fumul
Rămânând căsuțele albe și goale...

Cerul nesfârșit e doar oglinda
Ce 'nfățișează tainele pământului:
Sunt osemintele Sciților — stelele,
E comoara lui Dromichete — luna.

Buzele tale sunt altele..Sunt vii.
Jarul lor mă sufocă dureros.
Îmbrățișarea asta nu-i patimă, nu-i iubire :
Ea germinează tot viitorul omenirii

BALADĂ ȘI EROISM

DE

RADU GYR

Bogăția sufletească a unui neam se aprinde în arta lui populară. Se fixează aici, în această artă, eternități de suflet din sufletul Neamului.

Zăcămintele neliniștilor interioare sau, dimpotrivă, zăcămintele seninătăților lăuntrice ale poporului, irump la suprafață numai în arta lui.

Prin nimic altceva nu se poate cunoaște mai bine fondul sufletesc al unui neam, decât privindu-se atent în această oglindă minunată care e folclorul. Sunt popoare cu vieți sufletești adânc interioare, cu trăiri atât de profunde și bogate încât nu se lasă ușor descoperite în toată complexitatea lor psihică, în toată gama variată a stărilor lor lăuntrice; complexitatea trăirii lor psihice are nevoie de-o altă complexitate exterioară în care să se poată răsfrânge integral. Și acea complexitate externă — cu zeci de cristale și de aprinderi — e opera de artă. Mărturisirile sufletești ale neamului se fac, complete, numai cântecului, viersului, împletirii unui strai și unui covor, ori smălțuirii unei oale și încrustării unui lemn... Ciudat duhovnic, — această artă populară! Ea primește spovedania unui neam întreg, în tot ce spovedania cuprinde mai curat și mai adânc ca trăire internă, și, primind-o, o împletește cu argint, o topește în flăcări mari de curcubeu, și o aruncă apoi în lume ca pe-o pasăre măiastră, ieșită golașe dintr'un fund de suflet și suflată cu azur și pene de foc de către buzele cerești ale Artei.

O, dacă ați ști câte bogății rupte dintr'un suflet, cât sbucium, cât vis, cât fior sau cât uriaș cântec interior, stau concentrate, ascunse, sintetizate, într'un singur chenar de chilim românesc, în singura unduire a liniei unei amfore latine, într'un singur stih de doină legănată, în singura înflorire a troițelor noastre, pe drum prăfuit de țară!...

Marele poet persan Omar Kayiam, privind un urcior de lut, vedea, în argila lui, însăși arcuirea unui braț de îndrăgostit, rămasă întipărită în pământ.

Cine știe dacă nu chiar aceasta fusese și intenția olarului popular: să cânte în lut îmbrățișarea îndrăgostitului și s'o dăruiască lumii, ascunsă în rotunjirea, aproape umană, a unui braț de urcior...

Cine știe câte taine nu îngroapă mâinile meșterului anonim în smălțuirea unei guri de oală, a unui stih pribeag, ori în zugrăvirea ochilor unei vechi icoane pe zidurile bisericilor rurale...

Dar nu numai sufletul fiecărui meșter popular, luat în parte, își cântă adâncimile în frântura de artă pe care o migălește, ci umbre și luminișuri din sufletul

unui neam întreg irump în misterul artei naționale, o colorează, îi suflă duh, o în-rieșuesc, imprimându-i, totodată, un specific etnic și altul spiritual.

Să luăm, de pildă, sufletul oltenesc în arta populară. Veacurile l-au răsfrânt, lumină și vis, în scoarțe și chilimuri, i-au unduit neliniștile în doină, l-au isbucnit în vechea arhitectură, l-au înălțat, pe la răspântii, în brațele de rugă ale troițelor.

Pecetiile lui în arta populară sunt: volbură și visătorie, năvală și alean, vigoare și tângă, freamăt și leneșe melancolie, îngândurare și răsvrătire...

Clătinând azururi între isbucnirea ca o spinare de mistreț și cântecul limpede cu tristeți domoale, acest specific sufletesc sudează, într'o valoare nouă, — de conținut intern și de relief — într'un inedit plin de încântare, luminișurile cu sobrietatea, energiile dinamice cu dorul și visul, elanul cu melancoliile, decorativul cu substanța spirituală.

Acest specific sufletesc oltean, luat însă pe plan istoric, a avut o minunată sinteză în răscoala lui Tudor.

Pandurii n'au fost numai o răsvrătire și o dinamică. Dar și un freamăt de largă poezie. O sinteză de eroică și vis. Un cântec și o vitejie.

La fel, în romantica Jianului și a haiducilor olteni...

Pe plan estetic, cea mai măiastră sinteză a specificului sufletesc oltean e doina. Doina de pe Olt sau de pe Jiu.

Tumult și tristeți. Fierberi de suflet cu ape înstelate, vârtejuri și dor. Mai ales, dor. Melancolii adânci, aplecate ca niște ceruri suferinde peste văi care visează.

Dacă trecem la arhitectura bisericească veche din Oltenia, vedem că o serie de biserici oltenești fixează tipuri și caracteristici arhitecturale. Astfel, Biserica Mare a Mănăstirii Cozia, tip Mircea-cel-Bătrân, cu planul ei ca un mare trifoi de piatră și cu crinul turlei pe naos, a fost sursă de inspirație pentru arhitectura celei mai mari părți a bisericilor de „vechiul stil” din al XVI-lea veac.

Biserica Sf. Dumitru (vechiu) din Craiova, cu tipul ei constantinopolitan; biserica — trifoi cu o turlă — a Arnotei; biserica Mănăstirii Gura-Motrului, din Mehedinți, cu cele trei turle; biserica Schitului Cornet, din Vâlcea, cu clopotnița ei urcată pe pronaos, ca să se uite în zare; biserica Strehaia-Mehedinți, — ancorează personalități arhitectonice și înscriu în spiritualitatea plastice bisericești specificul sufletesc oltean: avântul, luminozitatea, tradiția, pe care le păstrează și atunci când, în secolul al XVII-a, influențele străine duc spre decadență arhitectura moldo-venească.

Dârzenia sufletului oltean a pus, în ele, o rezistență de tradiție și o mândrie de frunte înaltă, iluminată. Dar nu numai atât. Trebuie subliniată și acea majestate a elevației și a eroicului din specificul spiritual oltenesc, prinsă, uneori, în simboluri arhitecturale cum sunt, de pildă, acvilele cu două capete ale lui Mircea Basarab, deschise pentru sbor înalt, în ciuda pietrei în care le sunt turnate aripile, de-asupra arcului câtorva ferestre dela biserica Mănăstirii Cozia... Și fiindcă este vorba de sufletul oltean și de personalitatea lui în arhitectură, amintesc acum minunatele cule. Cula veche, cu înfățișare boerească și gravă... Suită ca o cetate, întristând pridvor ca o poveste veche, printre coloane de piatră. Elevație, dar și rară sobrietate. Tristețe, dar și energie. O culă oltenească e, pentru mine, ca un sunet adânc de orgă sau ca o rezonanță gravă de poem epic...

Călătorim, mai departe, în arta ornamentației în lemn. Mă gândesc la melancoliile troițelor de pe toate drumurile fostei Băanii. Troițele oltenești înalță brațe rugătoare spre luceafăr sau visează îngândurate ca o doină ridicată în picioare. Sunt, rând pe rând, avânturi, elegii, vis...

O mare poezie oltenească respiră, însă, pe scoarțe și chilimuri. Curcubee se aprind, se potolesc, se întunecă. Energia roșului se îmbină cu lingoarea de visătorie a galbenului, cu doina haiducească a verdului întunecat de codru. În Dolj, scoarțele adorm pe margini flori mari care se înșiră cu pauze de frunze între ele. Pe o a doua margine sau chenar al scoarței, tresar, mirate, mici figuri geometrice, pentru ca, la mijlocul țesăturii, printre frunze, flori sau mlădieri de spice, să fâlfâie, câteodată, umbre sau lumini de pasări care se desfac în sbor sau tânjesc triste, — iar alteori raze de pești de basm.

Acesta e chilimul oltenesc: când vivacitate, incendiu, când potolire și stingere de largi melancolii, ori haiducească evocare de lunci albastre. Vigoare și nesaț de vis, ca'n balada veche șuerată în codrul Sarului, ori elegie, rafinement și suavitate ca în legenda de mărgăritar a „Domnului de rouă”.

Specific oltenesc? Evoc poezia cioarecilor, tslugilor și ipingelei pandurești, cu armonii de alb și negru. Intreaga răscoală și romantică a Domnului Tudor sintetizate într'un costum gorjan lucrat cu artă.

Și, alături, frumusețea calmă de amurg stropit cu flori mari, a vâlnicului...

Duhul Olteniei, cu marile lui aprinderi și cu umbrele lui de dor și tristețe, trece în toate aceste manifestări de artă populară, imprimându-le un specific sufletețesc țâșnit din vâlvori și amurguri interioare, din alean, tristețe, dor și vitejie haiducă. Tot acest specific se răstoarnă apoi în doine și balade bătrânești...

Am cules, dinadins, pilde dintr'un specific sufletețesc regional țesut în artă, tocmai pentru a vă lăsa să vă închipuiți cât de puternic poate izbucni în creațiunea populară un specific și mai limpede conturat decât cel regional — și anume specificul spiritual al unui neam.

Firește, dintre toate manifestările artistice populare unde se reliefează un astfel de specific etnic spiritualizat, poezia este aceia care-l poate cuprinde într'un cadru mai larg și care-i poate evidenția și adâncimile și complexitatea și verticala sufletească precisă. Dece? Fiindcă poezia reunește în ea însăși și pe celelalte arte. Aici se întâlnesc fiorul cald al sensibilității lirice, cu simetria arhitecturală, cu cromatica tehnicii plastice — adusă în decorativ, imagini și cuvinte — și cu armonia stărilor muzicale. Atât de complexă, prin urmare, poezia cuprinde și o bogăție sufletească mult mai plină.

Iar dintre toate genurile poetice, balada mi se pare cea mai încăpătoare pentru profunzimea sufletești ale unui neam.

În doina noastră, sau în alte producții lirice populare de aiurea, se închide exclusiv sensibilitatea unui suflet. În baladă, sufletul aduce cu el, pe lângă afectivitate, funcțiuni de intelectualitate — reprezentările și imaginația — cât și energia volițiunii.

Sublimate în poezie, afectivitatea devine lirism pur; reprezentările și imaginația devin dinamică epică, iar energia volitivă devine conflict dramatic. Balada, din aceste elemente trăește...

În balada populară, sufletul neamului își aprinde nu numai sensibilitatea; dar el își retrăește, adeseori, aici, *amintirile* de sbucium și restriște sau de înălțare și de vitejie, desprinse de veac. Trecutul neamului, devenit zăcământ sufletețesc, își oglindește simbolic în baladă fie aspirațiile, fie mucenicia, fie lungile lui cutremure de biruință, fie lacrimile și rănile lui.

Iar lângă aceste amintiri, sensibilizate, plasticizate și simbolizate, explodează energia unei atitudini ori a unui conflict cu geneză epică și dramatică.

Să privim, de pildă, balada franceză medievală.

Reprezentative și pentru fenomenul artistic și pentru reliefurile sufletului național francez din acele veacuri, sunt cu deosebire acele „chansons de geste” din ciclul carolingian care depășesc cu mult, sub raportul specificului etnic, celelalte două cicluri epice contemporane: „cycle de la Table ronde” și „cycle d’Alexandre”, cu infiltrații de motive streine în ele.

În faimoasele „chansons de geste”, peste care se ridică, dominantă, cunoscuta „Chanson de Roland”, sufletul francez eroic din evul mediu își răsfrânge toate vâltorile: vitejia, noblețea, mistica religioasă.

Eroii din „cântecul lui Roland” au nu numai o trăire epică, alta dramatică, iar alta sufletească individuală. Ci ei închid, în același timp, și o combustie sufletească mai generală, simbolică așa putea spune. În ei trăesc stări sau sentimente simbolice, fiecare întruchipând plastic una din ele, una din bucățile incandescente ale marelui suflet francez medieval.

Am pomenit de-o anumită potență simbolică a fiecărui erou, luat în parte. Într’adevăr, fiecare devine reprezentativ pentru un anumit conținut sufletesc care este nu numai al eroului, privit individual, ci, mai ales, al Nației care se reflectă în el.

Astfel, întreaga Franță medievală, eroică și creștină, se răsfrânge în eroii din această faimoasă „Chanson de Roland”.

În *Carol-cel-Mare* trăesc noblețea, generozitatea, virtutea creștină, înțelepciunea.

În *Olivier*: cavalerismul, prietenia, dar și sobrietatea prudenței.

În *Arhiepiscopul Turpin*: creștinismul francez combatant.

În *Roland*: pasiunea eroismului, credința paladină pentru Suveran, onoarea.

„Cântecul lui Roland” concentrează, așa dar, întreg aspectul sufletesc francez, oglindit în apărarea legendară dela Roncevaux.

Sub un cer mult mai sumbru, fără luminozități latine, epopeea germană înscrisă în „Nibelungenlied” configurația unui suflet nordic cu vete adânci de păduri, cu dispoziție spre legenda gravă și întunecoasă, cu un fantastic desprins din fantasticul sobru și înorat al Vikingilor scandinavi, cu o mistică tot pe atât de gravă și cu patimi frământate profund interior și apoi răbufnite tumultuos.

Hagen Tronje, ucigașul lui *Siegfrid*, și *Kriemhilda*, răzbunătoarea lui *Siegfrid*, rămân exponenții acestui suflet nordic realizat în baladă.

La rândul ei, balada populară slavă, prin ceiace are ea mai reprezentativ — balada veche jugoslavă — nu este decât reflexul normal și fidel al unui trecut de vitejie și însângerare, și al unui suflet național cu trăire de eroism tragic.

Împărțite în mai multe cicluri, vechile ballade populare sârbești aduc însă aceiași structură sufletească.

Fie în ciclurile *Brancovicilor*, *Țârnoevicilor*, al *Liberării Muntenegrului*, al *Liberării Serbiei*, fie în ciclul *Kossovei*, fie în cântecul de vitejie numite „junacke pesme” — în care figura dominantă e aceea a lui Marcu Crăișorul — fie în ciclul domestic, fie în ciclul haiducesc — unde se ivește chipul bătrânului haiduc Novak, — pretutindeni stăruie o gravitate apăsătoare de cer autumnal, pretutindeni sună orga unui suflet gemând din tragicul lui. Un suflet, complet diferențiat de seninătatea sufletului din balada românească, unde chiar moartea se dizolvă și se strălimpezește în azur, ca în „Miorița”, de pildă.

Spiritul jugoslav în epica populară este tragic și maestros, vibrant și posomorît, eroic și mistic. El pare o alternanță de triste zăpezi și de mantii de doliu. Luminișurile sufletești sunt rare. Ele apar uneori în subordonatele lirice și alegorice ale cântecului epic, dar și atunci au zâmbete triste, durute....

Istoricii noștri literari întreprind o goană nebună după „motive comune“ în epica populară balcanică și europeană, ca să stabilească analogii între balada noastră și cântecul epic străin. Sunt adunate, cu virtuozitate și grije, mai ales „motive comune“ din eposul sârb, pentru a fi comparate cu elementele epice ale baladei românești. Firește, nu voi tăgădui nici existența unor înrudiri de inspirație epică și nici existența unei circulații de motive — de subiecte sau fabulații — în aceste două eposuri populare.

Imi voi arăta, însă, surprinderea că istoricii literari, preocupați atâta de „analogii“ și „motive“ folclorice, neglijează, în schimb, cu desăvârșire, *fondul psihic* ale acestor două eposuri. Adică, însăși reflecția sufletului național, cu elementele lui fundamentale și cu personalitatea lui. Căci sunt imense deosebiri, de atitudini, de trăiri și de tonalitate, între cele două suflete care-și caută, fiecare, expresia proprie în artă...

Iată câteva aspecte epice din balada jugoslavă, așa cum se desprind din două cântece epice, alese dintr'un ciclu tradus în românește de camaradul meu Prof. A. Balotă și de mine. *)

Culeasă din „ciclul domestic“ al epicii populare sârbe, balada intitulată „Nunta lui Milici Flămurarul” mi se pare reprezentativă pentru structura sufletească tragică și sumbră.

Un tânăr stegar crăesc, Milici Flămurarul, se duce să-și ia nevastă. Alege pe ultima fată a lui Vida Maricici, — celelalte opt muriseră sub osânda unei soarte cumplite.

Alaiul de nuntă boeresc, cu mirii la mijloc, pleacă spre ținuturile ginereului. Pe drum, în creierul munților, groaznica soartă a celorlalte opt surori ajunge și pe tânăra mireasă. Fruntea îi dogoară, tâmplele îi svâcnesc, și, când nuntașii o pogoară de pe cal și o așează pe pajiștea fragedă, mireasa își dă sufletul. Lăcrimând, nuntașii îi sapă mormânt, cu săbiile lor, chiar în vârful muntelui... Mirele, nebun de durere, ajunge la conacul maicii sale, înaintea alaiului cernit.

Și cum ajunge, se lungește în patul alb de mire; dar abia atinge așternutul, și moare, de inimă rea. La venirea lor, nuntașii cerniți îi cioplesc raclă cu săbiile lor și-l îngroapă în asfințitul soarelui...

Singură, năpăstuită maică se tângue precum o cucuvea. Iși taie părul, cu o custură, și și-l anină — șuvițe de doliu — de aracii viei. În zorii dimineții și în amurgul serii, ea roagă soarele să-i reîntoarcă nora și feciorul... Iar plânsul ei de bufniță buimacă răsună în pustietate.

Fondul întunecat al acestei balade este evident.

Cu o atmosferă mai cenușie, de un tragic și mai sumbru încă, se prezintă „Maica Jugovicilor“, din ciclul eroic al „Kossovei“.

Bătrâna maică a Jugovicilor și-a trimes în luptă, la Kossova, pe cei nouă feciori și pe bătrânul ei soț, Jug Bogdan. Toți cad în măcelul de pe câmpia Mierlei. Maica Jugovicilor cere Domnului aripi de uliu și se duce, noaptea, la crâncenul loc al morții vitejești. Adună cele nouă lăncii rămase, cei nouă șoimi de vânătoare ai feciorilor uciși, cei nouă zăvoi fără stăpâni, ia, dârză, de căpăstru, pe cei nouă armăsari, și se întoarce, fără o lacrimă, la conac. Li ies înainte, bocindu-se amarnic, cele nouă văduve și cei nouă bieți orfani.

Dar bătrâna maică stă dârză în suferința ei. De sub pleoape, nici o lacrimă nu-i curge.

În miez târziu de noapte, calul celui mai mare dintre feciorii morți, nechează

*) „Eposul jugoslav“, Convorbiri literare, 1936.

lugubru. Iși cheamă jalnic, stăpânul. Maica stăruie în neclintirea ei. Dar în zorii cenușii ai zilei, vin în sbor doi corbi de smoală, cu aripi însângerate și cu pliscul plin de spumă.

Ei aduc o mână de voinic și, croncănind, o lasă să cadă pe genunchii bătrânei maici.

Bătrâna o ia, o privește lung, și cheamă pe nora cea mare — soția lui Damian, cel mai iubit dintre feciori — să recunoască mâna.

După inelul de aur rămas în deget, mâna e recunoscută : este a lui Damian... Acum, bătrâna maică o desmiardă cu șoapte line, cu bocet stins :

*Mâna mea, tu verdele meu măr,
pomșorul meu cel tânăr, — unde
ai crescut, și unde — ai fost cules?
Răsăriși în poala maichii tale
și la Kossova, pe câmp, mi te-a cules...*

Ca un copac fulgerat, maica Jugovicilor — care până aci păruse neînfricăță — se prăbușește de jale, după ai săi cei nouă jugovici porniți la măcel în frunte cu bătrânul Jug-Bogdan.

Am expus, intenționat, filonul narativ al acestor balade, pentru a lăsa să se desprindă de-aici atmosfera generală, tonalitatea, substanța situațiilor și eroilor.

Structura epică, precum și cadrul acestor două balade sunt profund tragice. În cea de-a doua baladă, ați putut întâlni chiar elemente de macabru, bineînțeles transfigurat estetic.

În spatele arhitecturii epice, se lămurește, în același timp, adevărata tonalitate a sufletului național jugoslav. O tonalitate tragică, întunecată, ajungând alteori pe culmi de patetism de răscolitoare frumusețe. Străfunduri mistice nu lipsesc climatului tragic. În ce privește atitudinea acestui suflet în fața morții se vede că ea este dramatică, tulburătoare, profund cufundată în neliniști cenușii, în sbucium.

Chiar în balada haiducească jugoslavă, stăpânește climatul psihic întunecat, aproape mohorât, lipsit de luminișul verde al iureșului din balada noastră haiducească.

Și, fiindcă a venit din nou vorba despre eposul popular românesc, îmi repet afirmația că aici, poate numai aici, pot fi descoperite adevăratele fundamente ale sufletului nostru autohton.

Bogată și variată este această baladă. Potecile ei sunt nenumărate, dar toate duc în luminișuri mari cu verzi cupole de cer arcuite de-asupra.

În număr de patru sunt însă baladele adânc reprezentative pentru sufletul etnic românesc.

În acestea patru aflăm toate aprinderile, toate irizările, — întreaga verticală a elevațiunii noastre spirituale în poezie. Ele sunt : „Miorița“, „Legenda mănăstirii Curtea-de-Argeș“, „Corbea“ și „Toma Alimoș“.

„Miorița“ — reprezentativă pentru atitudinea sufletească în fața morții;
„Legenda Argeșului“ sau „Meșterul Manole“, — reprezentativă pentru atitudinea jertfei ;

„Corbea“, — reprezentativă pentru spiritul haiducesc ;

„Toma Alimoș“ — reprezentativă pentru atitudinea față de mișelie, de trădare. Cunoașteți cu toții tematica „Mioriții“.

„Miorița-lae“, oia năzdrăvană, își vestește stăpânul „că l'apus de soare,

va să mi-l omoare“, „baciul ungurean și cu cel vrâncean“. Ciobanul nu reacționează prin groază de moarte, nici măcar prin încercarea de-a se apăra. El e gata să primească moartea, sus, „pe-o gură de rai“, — într'o mare seninătate lăuntrică. Mai mult : o așteaptă ca într'o sărbătoare. Ca pe „o fată de crai“, ca pe „o mireasă“... Trecerea în moarte devine taină nupțială. Nunta cu moartea... La nunta aceasta de basm și de safir participă, alegoric, întreaga natură. Inalte seninătăți se boltesc peste albastrele ei inele.

*Preoți, munții mari,
Păsări lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii...*

Spuneți, ați mai întâlnit o astfel de seninătate sufletească, în fața morții, și în alte balade străine? Nu, sigur că nu...

Moartea tinerei mirese din „Nunta lui Milici Flămurarul“ — balada jugoslavă — e de un tragic răscolitor. Atitudinea față de moarte din balada „Maica Jugovicilor“ conține chiar elemente de macabru.

În eposul german, în „Nibelungenlied“, moartea lui Siegifrid e cumplită, — învăluită și ea într'o atmosferă de tragic : însulițat în umăr, pe la spate, în clipa când se pleacă peste șipotul unui isvor.

Însăși moartea lui Roland ,din celebra „chanson de geste“ franceză, cu toată atmosfera de eroism și de mistică creștină, se adumbrește o clipă, primind în ea o lacrimă și o convulsie sufletească. Roland moare eroic, cu fața întoarsă „vers la gent paienne“, ca un biruitor, acoperind cu trupul spada sa Durandal și cornul de ivoriu; moare ca un bun vasal creștin, întinzând mânușa sa dreaptă spre Dumnezeu ,în semn de iertare și pocăindu-se... dar, brusc, își aduce aminte înainte de a muri, de meleagurile sale, de tot ce i-a fost drag, și viteazul paladin lacrimiază... Seninătatea eroică se frânge aici, întristarea se arcuște de-asupra ei :

Roland a plâns...

În schimb, nici o adumbrire nu pogoară peste fruntea limpede a ciobanului „Mioriții“ ; în adâncă împăcare cu soarta, netulburat o singură clipă, el se pregătește pentru marele ceremonial de azur : cununia cu moartea.

Această desăvârșită seninătate de suflet în fața morții, are, fără îndoială, o geneză tragică. Ea oglindește ceremonialul dacic al intrării în fericirea morții.

„Legenda Argeșului“, sau „Meșterul Manole“, aduce o altă stare de seninătate sufletească : seninătatea jertfei.

Isusitul meșter trebuie să sfârșească opera de artă : mănăstirea. Zidurile ridicate cu trudă în timpul zilei, se surpă însă noaptea. Visul îi arată meșterului Manea cumplitul preț al izbăvirii ciudatei ctitorii. Ca opera să dureze, ea trebuie răscumpărată cu cea mai mare jertfă : jertfa soției iubite.

Întâi, meșterul șovăce. Pe urmă, ia grava hotărîre. O va zidi în temelie. Își zăvorește în el plânsul și suferința. Jertfa e enormă. Totuși, în fața ei Manole încearcă să zâmbească... Nici o cută de întunec nu-i brăzdează obrazul :

*Mândra-și săruta,
În brațe-o lua,
Pe schele-o urca,
Pe zid o punea
Și, glumind, zicea :*

*— Stai mândruța mea,
Nu te speria,
Că vrem să glumim
Și să te zidim...*

Iar când tânga femeiei răsbate din zid, „Manole, Manole, meștere Manole, zidul rău mă strânge...” zidarul nu șovăe :

*Iar Manea tăcea
Și mereu zidea,
Zidul se suia
Și o cuprindea...*

Și jertfa crește cu atât mai uriașă, cu cât înăbușe, în suflet, învălvorata suferință umană. Suferința se sublimează; în ascensiunea ei spre jertfă, se epuizează, se sfințește cu cer. Și jertfa, deși înălțată din cumplită suferință, capătă pe tâmpilele ei un cearcăn albastru de seninătate, de martiriu luminat...

Baladele noastre haiducești deschid, la rândul lor, tot o luminozitate de suflet : eroismul senin al haiduciei.

Și nu e, firește, o simplă întâmplare că ele au drept cadru, foarte adesea, aurăria verde a codrului de munte. E însuș cadrul care le convine. Romantica codrului se sparge în numeroase luminișuri clasice. Eroismul haiduc crește aici perpendicular pe veacul străbun frământat de asupriri, ingenușiat de robie străină.

Haiducia baladei noastre naționale are două determinante : a) cea frecventă și în balada haiducească slavă, adică reacția, răsvrătirea împotriva veneticismului cutropitor — fanariot și ciocoesc, la noi, musulman la jugoslavi — și, b) alta strict proprie sufletului nostru românesc : haiducismul gratuit, — haiducia pentru haiducie, adică convertirea la viața haiducească exclusiv pentru marea frumusețe eroică, sub înalte limpezimi, a acestei vieți haiducești.

Figurile eroice haiducești din eposul nostru popular nu seamănă cu figurile haiducești din baladele străine, din cea jugoslavă de pildă. Figura haiducească română e senină : și Jianu, și Corbea și Mihai Copilu și chiar Toma Alimoș, cu toată atitudinea-i ultimă de răzbunare.

Figura haiducească sârbă — aceia a lui Novak, de exemplu, — e încruntată, posomorită chiar... Haiducia sârbă irumpe numai din dorul crunt de răzbunare, de pedepsire a unei fără de legi, din răsmerița împotriva unei stăpâniri păgâne.

Haiducia românească țâșnește, adesea ori, din dragostea pentru codrul verde, pentru nopțile de gustar cu lună uriașă cât o vatră de argint, pentru frățescul legământ cu camarazii de flintă și de pribegie.

De-aici, sentimentul nostru de largă simpatie pentru haiducii noștri, sau starea de compasiune ori de revoltă în fața pătimirilor și martirizării lor, când sunt svârliți în temniță, înconjurați de putere sau trimeși la ștreang. „Iancu Jianu” e reprezentativ, din acest punct de vedere.

Seninătatea eroismului haiducesc se conservă chiar în clipele de nedreaptă ispășire, de osândă, de grea zăcere în lanțuri, pentru vini născocite ori pentru nobile păcate și îndrăsneli. Balada „Corbea” e prototipul acestei atitudini haiducești...

*De ce-mi zace Corbea 'nchis
In temniță la Opiș?
Pentru-un paloș fermecat
Și cu aur ferecat,
De nu știi cine furat...*

Pentru o vină imaginară, Corbea ispășește. Pedepsa lui se proiectează pe veac. Anii grei trec fără să-i clintească sufletul. Barba îi prinde rădăcini în les-

pedea temniței ; năpârcile, pe care le-a găsit aici subțiri ca acele, au crescut acum cât niște grinzi... Măicuța îl bocește la zăbrele.... Dar sufletul eroic al lui Corbea nu se întunecă...

Am prezentat trei atitudini de mare seninătate lăuntrică, reprezentative atât pentru balada noastră populară, cât și pentru sufletul autohton : moartea, jertfa, haiducia.

Eu identific în aceste atitudini de seninătate interioară : *luminozitatea* latină și eroismul mistic, deschis tot spre lumină, al fondului tragic.

Intr'o singură baladă, atitudinea de seninătate se tulbură, cutremurată. În balada „Toma Alimoș“.

Balada începe într'un cadru de albastră lumină :

<i>Foicica fagului</i>	<i>Mare la sfat</i>
<i>La poalele muntelui</i>	<i>Și viteaz cum n'a mai stat.</i>
<i>Muntelui pleșuvului,</i>	<i>Șade Toma tolănit</i>
<i>În mijlocul câmpului,</i>	<i>Și cu murgul priponit</i>
<i>La puțul porumbului,</i>	<i>În pripoane de argint,</i>
<i>Pe câmpia verde, 'ntinsă,</i>	<i>Și mănâncă frumușel,</i>
<i>Și de cetine cuprinsă,</i>	<i>Și bea vin din burdușel</i>
<i>Șade Toma Alimoș</i>	<i>Și grăește în astfel :</i>
<i>Haiduc din Țara-de-Jos,</i>	<i>— Inchinar'aș și n'am cui,</i>
<i>Nalt la stat</i>	<i>Inchinar'aș murgului...</i>

Seninătatea se menține chiar la ivirea personajului dușmănos — Manea — „Manea slutul și urâtul, Manea, grosul și-arțăgosul“, — care-l urăște de moarte pe Toma Alimoș...

Toma îl întâmpină însă voios, cu suflet deschis și drept, cu vorbe frățești pe gură.

Manea îi caută vină închipuită :

*Pe la mine ce-ai cătat ?
Copile mi-ai înșelat
Florile mi le-ai călcat,
Apele mi-ai tulburat,
Livezi verzi mi-ai încurcat ..*

Toma surâde și împăciuitor, ca să-i stâmpere „mânia“, îi întinde plosca de vin. De-acum, negurile se strâng peste fruntea acestei balade... Manea mișelnicul, Manea trădătorul,

<i>...stânga 'și 'ntindea</i>	<i>Mațele i le vărsa,</i>
<i>Să ia plosca și să bea,</i>	<i>Și pe cal încăleca</i>
<i>Iar cu dreapta ce-mi făcea?</i>	<i>Și fugea, nene, fugea,</i>
<i>Paloș mic că răsucea,</i>	<i>Vitejia cu fuga...</i>
<i>Pântecel i-atingea,</i>	

Seninătatea lui Toma Alimoș se întunecă. Sufletul lui se încarcă de fulgere împotriva lașului „viteaz ca o muere“. Iși adună mațele, se încinge peste pântec cu brâu lat, se asvârle în șea și pornește în urmărirea ucigașului :

*Maneo, Maneo, fiară rea,
Vitejia și-e fuga,
Că de m'ai junghiat hoțește,
Mi-ai fugit și mășelește...*

Când îl ajunge, îi și retează, de-a călare, capul. Mișelia e pedepsită. Răzburarea s'a descărcat ca o furtună de vară. Trăsnetul gestului a căzut... Și-admirabilă încheiere de cadru — furtuna sufletului se risipește și aceeași seninătate de la început revine. Cerul se limpezește din nou, cu toate că ceasul morții sosește și pentru Toma Alimoș. Toma moare, dar precum și în „Miorița“, ora morții e de azur. Alegoria finală din „Miorița“ apare și aici: natura participă, senină, la această sfântă taină cerească :

*Ulmi și brazi se clătinău,
fagi și paltini se plecau
fruntea de i-o sărutau
mâna de i-o sărutau...*

Și totul sfârșește luminos ca o catapeteasmă de cer...

E pentru prima dată că în balada românească intervine ,atât de precis, de viguros, pedepsirea mișeliei... Neamul întreg pune o pecetie roșie pe gestul trădătorului Manea.

Toate trădările care au umilit și au îngenunchiat sufletul neamului, — toate trădările care au troznit ciolanele lui Horia, pe roată, care l-au sfârțecat, pe la spate, pe Tudor Vladimirescu și l-au vândut pe Jianu și pe atâția alții, — sunt răzburate — pe plan estetic — printr'o singură baladă, unde sufletul neamului se aprinde greu ca un hanger și-și face dreptate prin mâna lui Toma Alimoș...

Insăși moartea ciobanului „Mioriții“ pare acum răzburată.

Trădătorii „baciul ungurean și cu cel vrâncean“ iertați în larga seninătate a ciobanului care acceptă cununia cu moartea, — ispășesc abia aici, simbolic, prin pedepsirea lui Manea trădătorul...

Chipul trădătorului din balada străină :

— Ganelon („La Chanson de Roland“).

— Hagen Tronje („Nibelungen lied“);

— Vuk Brancovici („Eposul jugoslav“);

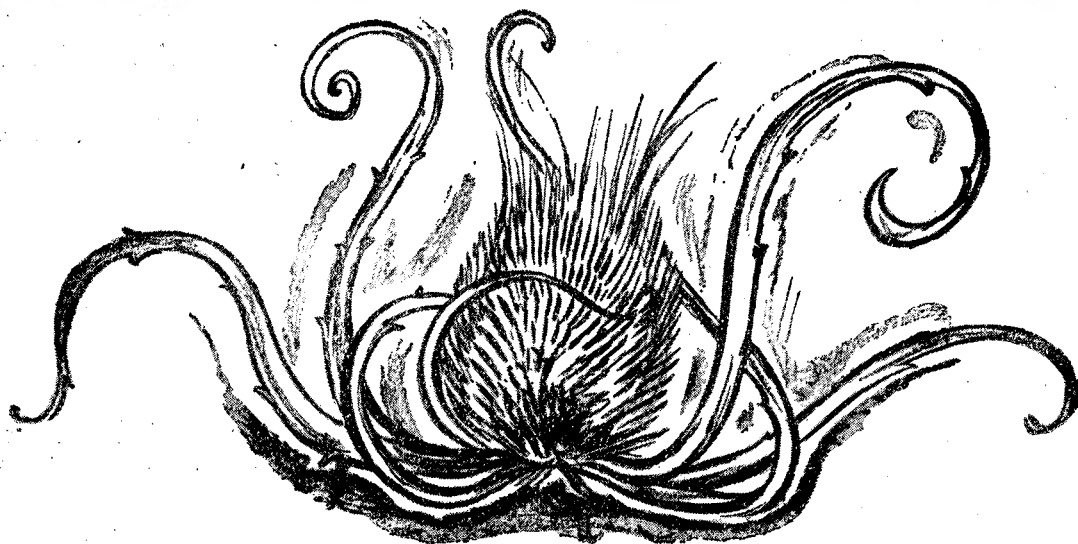
se întâlnesc, în balada noastră, cu chipul lui Manea „fiară rea“.

Cu vremelnicie de ropot de grindină, furtuna unui moment sufletească trecut peste vârful de lumină ale sufletului baladei românești, sprijinit de cer cu o creastă de parâng... Și aprinderi mari de seninătăți aureolează aceeași înaltă *seninătate*, întâlnită fie în fața morții, fie în fața jertfei, fie în haiducie...

Eroismul senin, luminozitatea sufletească, iată fundamentul spiritualității românești în balada populară.

Concentrând în focarele ei incandescența de albăstrimi înalte a sufletului nostru etnic, balada populară românească își are sistemul ei solar. S'ar putea spune că o generație eroică gravitează în orbitele acestei balade. Intr'adevăr, tinerețea noastră se recunoaște numai în două mari oglinzi : în ideile lui Eminescu și în sufletul baladei populare. E vorba de sufletul eposului eroic, cu atitudinile lui senine din „Miorița“, „Meșterul Manole“, „Corbea“ și „Toma Alimoș“.

Trăim sub cearcănul de flăcări al baladei. Descălecăm, cu sufletul, din ea. Dar nu pe plan abstract de formule, de livrese. Ci pe un plan fosforescent de viață, -- pe planul trăirii autentice.

A DOUA CĂLĂTORIE

DE

OVID CALEDONIU

Spre toate vânturile, spre zarea tristă și verde,
Mistuiți de doruri, ca orbii, trecem prin lume,
Ne șoptim în palme, acum, când dragostea ne pierde
Și'n liniștea orelor ne mai strigăm pe nume.

Câte-odată, unul din noi tresare și privește —
Drept convoiu n'avem, nici pasăre, nici câini
Cum seva umilă spre ceruri, limpede crește
Și-așteaptă glasul biblic, să ne-arunce pâini.

Spre toate grotele, spre noaptea veșnică din ele
Să cucerim, prieteni, noi orizonturi clare.
Tămăduiți de boala copilăriei, de stele
Privim cum luna tot cerul vrea să-l are.

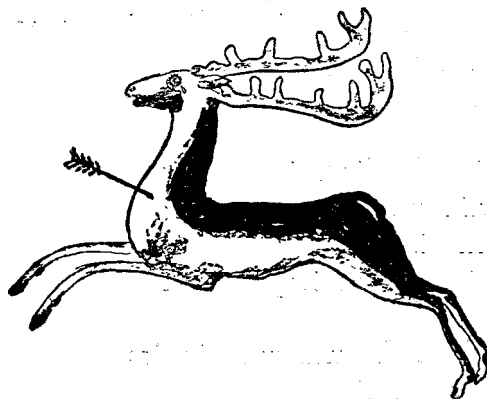
P O E M

DE
AUREL MARIN

Rătăcii printre umbre'n pădurea înaltă
Și îmi cercetează casa cineva.
— Sunt dus, măi copii, în lumea cealaltă,
Nu bateți zadarnic, — nu e nimenea.

Știu bine e greu o carte'mprumutată
S'o aduceți dup'atâta vreme!
Iată nu mai are să vă cheme
Nimeni, pentru datoria uitată.

Prin ea, uneori, voi fi la oaltă
Cu voi, când veți fi mari.
De azi, dragii mei hoțomani și cărturari,
Rătăcesc printre umbre'n pădurea înaltă.

CINE POATE ȘTI..

DE

NICOLAE JIANU

Cât mă pot abate înapoi
Drumul poartă semne de ciobani
Și miros de oi..
Țintirimul crește din țărani

Palmele mi-s tari de bătători :
Semnul pânei chinuite'n arături
Și'n urechi
Cântă jalea tulnicului vechi.

Și așa cum sânt,
Mirosind a stână și pământ,
Simt în mine sânge de comori...
Ziduri de cetăți
Și păcate vechi de domnitor

Cine poate ști
Dacă nu s'a ridicat cândva
Un țăran, un cioban isteț din viața mea ...?
Cine poate spune că n'a stat
Din străbunii mei, un împărat... ?

Poate sângele din mine a ucis
Zmeul din povești,
Ielele din vis
Și-a pețit la curți împărătești...

Rătăcind pe drumul meu în jos
Poate că voi fi
Chiar nepotul Fătului-frumos —
Cine poate ști?

CUVÂNTUL ȘI MISTICA IUBIRII

DE

D. STĂNILOAE

Mântuirea în Isus Hristos, care formează inima creștinismului, fiind o taină cu înțeles atât de adânc și de bogat, nu e de mirare că s'a putut preta la interpretări diferite, făcând să se nască, potrivit cu aceste interpretări, mai multe ramuri spirituale în cuprinsul creștinismului.

Cea mai unilaterală dintre aceste interpretări este aceea care formează temeiul de existență și determinanta de frunte a protestantismului. Ea constă în explicarea întregului fapt creștin prin noțiunea de „cuvânt“ (Das Wort). Tot creștinismul constă în comunicare și primire de „cuvânt“ dumnezeesc. În Isus Hristos însuși, nu avem decât „cuvântul“ dumnezeesc în sensul de vorbire ce se adresează oamenilor.

Concepția aceasta e susținută, reliefată și argumentată astăzi cu multă pasiune de așa zisa teologie dialectică. Mai stăruitor e preocupat de această legitimare a „cuvântului“ ca mijloc exclusiv de comunicare revelațională dela Dumnezeu la om, Emil Brunner în scrieri ca : „Der Mittler“ și „Die Mystik und das Wort“.

Ce este cuvântul ? El nu este, chiar în gândirea protestantă, idee detașată, de sine stătătoare, sau gând propriu pe care mi-l rostesc lăuntric sau vocal mie însumi. Ci este totdeauna cuvântul unei alte persoane adresat mie. În cuvânt se descopere prezența și voința unei persoane care vrea ceva dela mine, care are ceva cu mine. „Cuvântul nu e mai puțin, ci mai mult ca ideia, căci ideia însemnează spirit singuratic, cuvântul însă este comunitate de spirit. Ceeace numesc Grecii logos, este cuvânt din mine; ceeace numește Biblia cuvânt este cuvânt către mine“.

(E. Brunner, Die Mystik und das Wort, Tübingen 1928, pag. 397-8).

Cuvântul este o relație a unei persoane vii către mine. Trei elemente sunt date prin cuvânt : persoana care mă agrăește, eu care sunt agrăit și cuvântul prin care sunt agrăit. Din faptul că auzind cuvântul trebuie să aud voința persoanei care-l rostește, urmează că atât voința care-mi vorbește cât și ascultarea mea trebuie să se întâlnească în momentul în care răsună cuvântul ; în acelaș moment atenția celui ce grăește trebuie să fie ațintită asupra celui agrăit și a celui agrăit spre cel ce-l agrăiește. Comunicarea prin cuvânt presupune nu numai contemporaneitate între persoanele comunicante, ci și simultaneitate de reciprocă atențiune și de privire din față.

Protestantismul relevă cuvântul ca singurul mijloc de comunicare între Dumnezeu și om opunându-l oricărei mistici, oricărei alte punți pe care s'ar putea apropia Dumnezeu de om. Cuvântul e unicul factor „mijlocitor“ între Dumnezeu și om.

Cuvântul este apreciat atât de mult la protestanți pentru însușirea lui de a ține, cu toată comunicarea ce o realizează, la distanță pe Dumnezeu de om. Revelațiunea mijlocită de el e în acelaș timp și o păstrare a lui Dumnezeu sub văl. Cu-

vântul e întrebuințat de Dumnezeu ca mijloc indicator, numai pentru că nu se arată, nu se lasă văzut și nu se dăruiește însuși. Unde e vedere sau posesiune nu e necesar cuvântul. Inșă situația noastră ontologică și morală e de așa natură că nu poate suporta o desvăluire a lui Dumnezeu; cuvântul reprezintă maximum de condescendență posibilă a lui Dumnezeu față de om. „Prin faptul că Dumnezeu alege forma de comunicare pământească a cuvântului, este exclus raportul nemijlocit în care am sta față de El, dacă n'am fi înstrăinați“. (Karl Heim, *Jesus der Herr*, Furche-Verlag, Berlin, 1935 pag. 182). „Dacă Dumnezeu se apropie de noi, cari ne aflăm cu toată ființarea noastră într'o mișcare contrară Lui, în forma indirectă a cuvântului, așa dar într'o formă în care El însuși rămâne totuși ascuns, aceasta este o milostivă cruțare a noastră. Căci prezența nemijlocită a lui Dumnezeu n'am putea-o suporta“. (Op. c. 183).

Fără a urmări în toate laturile și detaliile ei această concepție, vom încerca să arătăm câte greutateți i se ridică în cale și cât de justă apare în opoziție cu ea concepția ortodoxă care nu vede în cuvânt totul, ci în el și pe lângă el cunoaște și alte mijloace de comunicare între Dumnezeu și om și alte feluri de legături cari întemeiază în mod legitim o anumită mistică.

E drept că Brunner și ceilalți teologi dialecticieni au în vedere mistica identității atunci când își manifestă acerba lor vrășmășie față de ea. Au în vedere mistica hindusă și în general tot felul de panteism religios sau filosofic pentru care între om și Dumnezeu există o „continuitate neîntreruptă“, un suiș evolutiv neoprit de nici o prăpastie: omul este sau devine Dumnezeu prin dezvoltarea uneia sau alteia dintre puterile sale sufletești.

Dar din teologia lor se desprinde o aversiune pentru orice fel de mistică, pentru orice fel de afirmare a vre-unei posibilități de apropiere de Dumnezeu, de „unire“ cu El, de „vedere“ a Lui, de „împărtășire“ cu El. Deși mistica aceasta creștină nu se întemeiază atât pe un suiș al omului la Dumnezeu, cât mai mult pe o coborîre a lui Dumnezeu la om, protestantismul o reprobă pe motiv că mântuirea în acest caz n'ar mai fi în funcție de libera decizie a omului, așa dar de un act etic, ci ea s'ar realiza prin invadarea unei substanțe supranaturale în om, s'ar înfăptui așa dar printr'un proces naturalistic nu etic.

Vom examina problema „cuvântului“ în legătură cu Isus Hristos cel istoric, cât și în legătură cu rolul Lui ulterior în viața creștină.

Motivul principal pentru care teologii dialecticieni scot pe planul întâi în misiunea lui Isus Hristos agrăirea oamenilor prin cuvânt, am văzut că stă în teza lor că în viața noastră pământească nu ni se putea manifesta dumnezeescul din El. Dar atunci nici în cuvântul rostit de Isus Hristos nu se putea vădi laturea Sa dumnezeiască. Un critic al teologiei dialectice, W. Schmidt (*Zeit und Ewigkeit*, 1927, pag. 77) spune despre ea că a „slăbit legătura dintre revelație și eschatologie; revelația a devenit cuvânt și adevăr și a împins ideia de mântuire, de eschatologie, pe planul din fund“. (Prin eschatologie înțelege lumea cealaltă, dumnezească, anticipație în istorie a ceace se va arăta deplin la sfârșitul istoriei).

Cuvântul grăit de Isus Hristos e atunci un cuvânt gol de calitatea dumnezească și, având în vedere că dumnezeirea lui Isus Hristos cu atât mai puțin se putea arăta în istorie pe alte căi mai directe, ca fapte, impresie tainică, putere neînțeleasă etc., Isus Hristos n'a prezentat în istorie pe Fiul lui Dumnezeu. Dacă a avut arătarea Lui întru totul omenească și o lature dumnezească, aceea a rămas practic, efectiv, totuși transcendentă, ascunsă. De fapt aceasta este concepția teo-

logiei dialectice despre întrupare“. Isus din Nazaret este numai o indicație a punctului de intersecție între timp și eternitate. Aceasta însă rămâne ascunsă sub figura istorică a lui Isus și nu are o extindere pe planul cunoscut nouă. Ca apariție pământească Isus este păcătos. Nici când nu are loc o împreunare (*Verschmelzung*) între Dumnezeu și om. „Pentru Barth Isus nu e însuși Cuvântul lui Dumnezeu, ci El este ca și Biblia, numai gura omenească pentru acel cuvânt“ (Op. c. 34-5).

Cuvântul grăit de Isus Hristos este atunci un cuvânt al cărui înțeles și răsunet nu poate indica în sine nimic dumnezeesc. El are un sens pur intelectual sau cel mult e încărcat de un specific omenesc, dar în nici un caz nu prezintă pecetea unei proveniențe deosebite, în speță a celei dumnezeiești.

Și de fapt teologii dialecticieni așa și concep cuvântul revelației, ca adevăr pur. „Barth și ceilalți fură duși la o accepțiune a ideii de revelație, caracteristică pentru teologia dialectică: revelațiunea este cuvânt, sau mai bine: revelațiunea este adevăr... Intrucât nu mai vine în considerație o prezență creatoare de mântuire a lui Dumnezeu în timp, pe primul plan este problema cum se rapoartă revelația și rațiunea între ele“. (op. c. 77).

Revelațiunea în Isus Hristos nu mai este „străbaterea unei lumi nouă“ în timp, ci comunicarea unui adevăr care se adresează cunoașterii omului.

De aceea mijlocul prin care își însușește omul revelația este unul pur intelectual, purificat de orice psihicitate. Incopcierea omului de revelație se face printr'un act exclusiv de cunoaștere. În aceasta constă credința. „Ea n'are de aface nimic cu excitațiile sau trăirile religioase... Credința aparține în domeniul spiritului (în sens de cunoaștere abstractă, intelectualistă)“ (op. c. 79). Ea e orientată asupra „sensului“ și deci n'are nimic de aface cu materialul sufletesc de care este întovărășită ca de ceva secundar. Toate aceste împrejurări psihologice cari se mișcă în jurul credinții „sunt manifestări accidentale cari au în fond tot așa de puțin de aface cu lucrul însuși ca cerneala lui Beethoven cu simfonia a 5 a“. (op. c. 80). „Credința e cu atât mai curată cu cât se poate spune mai puțin despre ea, cu cât e mai goală în sine“. (Ibid). Ea n'are nimic de aface cu trăirea istorică, e dincolo de istorie, în domeniul neschimbatei relații între sensuri și aparatul universal valabil de percepere a lor.

Din expunerea de până acum se observă o primă contradicție în teologia dialectică. Pe deoparte ea ține să distingă „cuvântul“ revelației de „idee“ din motivul că primul e legat în mod necesar de o persoană care stă cu fața ei către fața mea agrăindu-mă, iar a doua este un sens pentru aflarea căruia ajunge cunoașterea mea, nefiind necesară o a doua persoană care să mi-l comunice.

Dar prin ce pot eu cunoaște că „cuvântul“ revelației în Isus Hristos, e cuvântul unei persoane și încă al unei persoane dumnezeiești, dacă acel „cuvânt“ e un sens intelectual pur descărcat de orice altă calitate care să-l arăte că e rostit de o persoană și încă de una dumnezească?

Că în general cuvintele ce le auzim dela Isus Hristos, erau cuvinte ale unei persoane, despre aceasta aveau toate dovezile cei din jurul lui. Vedeau persoana, ea se comunica lor nu numai prin cuvinte, ci și pe alte căi, dintre care unele mai convingătoare decât cuvântul. Persoana se experia chiar când nu vorbea și într'o măsură mai mare decât sensul pe care-l cuprindeau cuvintele. Aceasta se întâmplă în toate raporturile interpersonale. Alătura de cuvinte și prin cuvinte are loc între ele o comunicare ce se adaugă la sensul cuvintelor. Și ceea ce se experiază reciproc mai dominant în raporturile între persoane, este caracterul de persoană al fiecăreia. Iar acest caracter nu face parte din „sensul“ intelectual cuprins în

cuvânt, ci e altceva, exterior sensului, dar condiționând rostirea lui. Sesizarea acestui caracter nu e un act intelectual, coincidând cu sesizarea sensului cuprins în cuvânt, ci un act de altă natură, mai degrabă mistică, e asemenea actului de sesizare a unei realități trăite, care nu e totuși una cu persoana proprie.

Dar prin ce puteau ști ucenicii lui Isus Hristos că cel ce le vorbește nu e numai o persoană omenească, ci una dumnezească ? Prin ce puteau cunoaște că asupra acelei persoane stătea „un accent“ care o deosebea total de toți ceilalți oameni, cum zice Karl Heim ?

Pentru teologia dialectică și în general pentru protestantism răspunsul la această întrebare e enorm de greu, odată ce ea nu admite că dumnezeirea lui Isus Hristos s'ar fi revărsat în oarecare fel în istorie, decât doar prin „cuvântul“ cu sens pur de adevăr.

Dar un răspuns trebuie să dea, pentru că altfel n'ar putea spune de unde e credința că cel ce vorbea nu era om simplu așa cum, după ea, se manifesta pe toată linia. Și ca să dea un răspuns recurge la Duhul Sfânt „Numai prin El e delimitat în lumea creată locul unde vorbește Dumnezeu de restul conținutului din lume“. „Prin el obține un loc al lumii temporale accentul veșniciei“. Dar accentul acesta al Duhului Sfânt trebuie perceput de cei ce ascultă. Aceasta e a doua funcțiune a Duhului Sfânt. „Ea constă în aceea că linia delimitantă, care se produce prin alegerea lui Dumnezeu, e făcută vizibilă aceluia cu cari Dumnezeu vrea să intre în legătură... Nimenea nu poate vedea accentul veșniciei care stă deasupra acelui loc al timpului, decât prin Duhul Sfânt. Acela căruia nu-i deschide Duhul ochii, acela căruia ochii îi sunt ținuți închiși, nu poate vedea nimic ce cade afară de cadrul întregului (timporal) „(Karl Heim op. c. 185. Pentru E. Brunner vezi H. W. Schmidt op. c. 92)“.

Dar de aci ce rezultă ? Că s'a putut constata de cei din jurul lui Hristos, că El e fiul lui Dumnezeu cel întrupat și aceasta prin ceva ce li se comunică dela El. Prin urmare nu li se comunica numai cuvinte cu sensuri intelectuale pure. În acele cuvinte și alăturarea de ele sau fără ele li se comunica și ceva care le da convingerea că e Dumnezeu. Dela El venea o „putere“, un „har“ care făcea evidentă în sufletul lor dumnezeirea Lui. Adică se revela mai mult decât sensuri pure: se revela *faptul* dumnezeirii Sale. Iar faptul dumnezeirii Sale nu s'ar fi putut revela fără o evidențiere a acestei dumnezeiri. Evidența dumnezeirii Sale afecta perceperea lor ; ea lua contact cu organele lor spirituale de sesizare. O mistică în sensul unui oarecare contact între Dumnezeu și om, mai mult decât prin sensul intelectual al cuvântului, nu se poate evita. De altfel o mărturisesc însuși acești teologi când declară că tot Duhul Sfânt care distingea pe Isus Hristos de alți oameni, le da și lor puterea de a-l sesiza ca deosebit. Duhul Sfânt apare astfel ca un mediu care unea pe Isus cu cei ce-L ascultau, ca un fir de legătură, ca o putere comunicantă. Dar aceasta însemnează recunoașterea a ceva dumnezeesc care se comunica din Isus Hristos, sau dela Dumnezeu, ceva peste „cuvânt“, ceva care tocmai făcea posibilă acceptarea acestui cuvânt ca provenind dela Fiul lui Dumnezeu. Căci spun teologii citați că cei care nu primeau această putere dela Duhul Sfânt nu vedeau în aceste cuvinte altceva decât cuvinte omenești.

Vom concentra însă analiza noastră în jurul întrebărilor : poate exista cuvânt rostit de o persoană către alta care să nu cuprindă decât sensuri pure ? Și al doilea: ce rol deține cuvântul în raporturile dintre persoane, fie una dintre ele chiar dumnezească ? Deține el rolul exclusiv și este el unicul scop al acestor raporturi ?

Nicăieri nu constatăm în raporturile către persoane, și nici apostolii n'au constatat în raporturile lor cu Isus Hristos, că poate grăi o persoană către alta cuvinte cu sensuri pure, care să se adreseze numai înțelegerii. În afară de prezența persoanei grăitoare pe care o poartă în ele și de care am vorbit, cuvintele grăite de o persoană către alta sunt totdeauna încărcate și de „atitudinile“ ei. În afară de sensul cuvântului mai e în el cel puțin „voința“ persoanei grăitoare de a comunica acel sens, voință care e sesizată de ascultători. Și voința aceasta e împreună cu un anumit interes față de persoana căreia i se face comunicarea. Interesul poate să fie mai slab sau mai puternic, de iubire sau de ură, de apreciere sau de „dispreț“ dar un interes există totdeauna și el nu este altceva decât o anumită pasiune, trezind de cele mai multe ori o pasiune corespunzătoare în ascultător. E. Brunner vrea să depărteze dela agrăirea revelațională voința personală și orice interes pentru cei ce sunt agrăiți. Dar aceasta însemnează a lua cuvântului grăit orice suport personal și a-l cugeta suspendat în vid, sau ca manifestare a unei legi impersonale. La fel vrea să detașeze de fenomenul credință, prin care se încorporează ascultătorul de cuvântul revelațional, orice mișcare psihică. Dar în mișcarea psihică se manifestă iarăș o atențiune a ascultătorului față de cel ce-l agrăește, voința lui de a răspunde interesului ce i-l acordă Dumnezeu. Voința, intențiunea, atențiunea, recunoștința, opoziția, e drept că se încorporează în psihicitatea noastră într'un mediu de materie nervoasă și numai așa le putem sesiza în viața noastră pământească, în trup. Dar ele sunt, după ființa lor, altceva decât mișcările celulare interne, ne dăm seama că sunt manifestările ființei noastre spirituale și ar putea fi experiate și în această puritate a lor. Pasiunii au și ființele netrupești, cu totul spirituale.

Este drept că și Părinții răsăriteni vorbesc de o „apatie“, de o purificare de pasiuni pe care trebuie s'o dobândească cel ce vrea să ajungă la unirea cu Dumnezeu. Dar aceasta e o apatie față de lucrurile create, ca energia pasională să se poată concentra cu atât mai puternic spre Dumnezeu. Iată ce spune Maxim Mărturisitorul, unul din cei mai profunzi teologi din veacul al VII-lea : „Cununa virtuții este lupta cu durerile ; și sufletul celor ce rabdă, câștigând astfel victoria, dobândește *apatia* în care se unește prin *iubire* cu Dumnezeu și se desparte în înclinațiile sale de trup și de lume“ (cap. 17 din I Centurie teologică, Migne. Patrologia Graeca 90 col. 1188). Sau : „*Pasiunile* stăpânind mintea o leagă de lucrurile materiale ; și despărțind-o de Dumnezeu, o fac să se ocupe cu ele. Dar *iubirea* lui Dumnezeu stăpânind-o, o desleagă de legături și-o face să disprețuiască nu numai lucrurile sensibile, ci și însăși viața noastră vremelnică“. (Cap. 3 din a II Centurie despre iubire, M. P. G. 90, 984). *Pasiunea* pentru Dumnezeu e cerută în mod categoric și ea stă în raport invers proporțional cu pasiunea pentru lucruri. „Cunoștința fără pasiune a celor dumnezeiești nu convinge mintea să disprețuiască până la capăt cele pământești“ (cap. 66, a III Centurie despre iubire, M. P. G. 90, 1036). În vreme ce pasiunea iubirii față de lucruri este condamnată, cea către Dumnezeu e necesară : „*Pasiunea iubirii* e condamnabilă când ocupă mintea cu lucrurile materiale ; pasiunea iubirii e vrednică de laudă când leagă mintea de cele dumnezeiești“ : (cap. 81, Centuria cit., M. P. G. cit. 1037). Potrivit cu acestea trebuie înțeleasă și recomandarea ce o dau Părinții răsăriteni de a ne ridica la „sensurile pure“ (ψιλὰ νοήματα) ale lucrurilor, neamestecate cu pasiunea. Să nu ne mai comportăm la privirea și judecarea lucrurilor cu pasiune, pentru a ne dedica pasiunea întregă cerului. Zice tot același : „Precum cugetarea pură (ψιλὸς λογισμὸς) a lucrurilor omenești, nu silește mintea să disprețuiască cele dumnezeiești, la fel nici cunoașterea pură (ψιλὴ γνῶσις) a celor dumnezeiești nu o convinge să disprețuiască până la capăt cele omenești“ (cap.

67 l. c.). (Definiția cugetărilor simple și compuse este, după Maxim, următoarea : „Unele dintre cugetări sunt simple, altele compuse. Și simple sunt : cele apasionale (ἀπαθής) iar compuse cele pasionale (ἐμπάθής) constătătoare din pasiune și sens“. (Cap. 84, a II Centurie despre iubire, M. P. G. 90, 1009).

Părinții răsăriteni își dau seama că pasiunile nu pot fi smulse din suflet și chiar ar fi potrivit creațiunii dumnezeiești să fie omorâte. De aceea ei urmăresc nu omorârea lor, ci canalizarea lor în altă direcție. Aceasta-i sublimarea creștină de care au știut Părinții înainte de psihoterapie. Ea e una cu mântuirea sau cu transfigurarea.

În adevăr ce e mai recomandabil : să lăsăm pasiunile orientate în direcția lor pământească nepermițându-le să se înalțe la acompanierea raportului nostru cu Dumnezeu, cum spune E. Brunner, sau să le desvășăm de aplecarea lor în jos, chemându-le la bucuria pentru cele divine cum recomandă Părinții răsăriteni ? Evident că numai ultima alternativă înseamnă mântuire și transformare a omului. Ceealaltă înseamnă intelectualism fideistic, înseamnă scoaterea intelectului din integritatea ființei umane, ca numai el să comunice cu Dumnezeu.

Prima parte a alternativei este de altfel și imposibilă, dacă vrem să salvăm de fapt raportul cu Dumnezeu, căci omul își îndreaptă puterea pasiunilor spre ceea ce gândește că e mai demn de interes. De aceea religie fără pasiune nu se poate. Părinții cer apatia numai față de lucruri. Față de oameni însă cer iubire. Dovadă că persoana față de persoană nu se poate raporta cu indiferență, mai ales când își vorbesc, când stau față în față. Dar cer iubirea cea întru Dumnezeu, cea sublimată. Ii iubim pe oameni pentru că iubim pe Dumnezeu. Deci nu poate exista cuvânt fără pasiune.

Dar Dumnezeu e fără pasiune? (Desigur cuvântul pasiune nu-l luăm în sensul de impulsivitate care robește, ci pur și simplu de interes, de atențiune iubitoare pentru făptură). Actul întrupării se poate interpreta ca săvârșit numai pentru comunicarea de sensuri pure oamenilor? Dar Evanghelia ne spune că „așa a iubit Dumnezeu lumea încât și pe Unul născut Fiul Său l-a dat“ pentru ea (Ev. 10. cap. 3, 16). Și „întru aceasta s'a arătat dragostea lui Dumnezeu către noi că pe Fiul Său cel Unul născut l-a trimis Dumnezeu în lume, ca prin El viață să avem“ (I 10. 4,9). Iubirea noastră față de Dumnezeu nu poate fi nici pe departe ca a Lui față de noi. „În aceasta este dragostea, nu fiindcă noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre“ (I 10. 4,10). Pentru apostolul Ioan, și după el pentru toți marii Părinți răsăriteni, Dumnezeu este chiar iubirea prin excelență: „Dumnezeu este iubire și cel ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu“ (I 10. 4,16).

Nu ca să ne arăte sensuri, sau numai sensuri, s'a întrupat Fiul lui Dumnezeu, ci ca să ne arăte iubirea Tatălui Său. „Precum m'a iubit pe mine Tatăl, așa v'am iubit și Eu pe voi“ (Ev. 10. 15,9). Iubirea aceasta le-o dă apostolilor ca model pentru iubirea dintre ei : „Aceasta este porunca mea : ca să vă iubiți unul pe altul, cum v'am iubit Eu pe voi“ (Ev. 10. 15,12). Mai ales jertfa Lui pe cruce nu poate fi interpretată ca adusă numai pentru a ne învăța un anumit sens. O spune El însuși: „Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are ca viața lui să și-o pue pentru prieteni“ (Ev. 10. 15,13). Și în definitiv, ce sens le-ar fi putut împărtăși : că a fost necesară jertfa Fiului lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor omenești ? Dar aceasta-i una cu a-i învăța : că a fost necesară iubirea Fiului lui Dumnezeu pentru ca oamenii să fie mântuiți, căci jertfa fără iubire n'are nici un sens, e o întâmplare rece, oarbă. Deci în actul jertfirii pe Golgota s'a manifestat iubirea dumneze-

zeească. Peste tot istoria vieții lui Isus nu poate fi interpretată ca împărtășind numai sensuri pure. Isus își vedește iubirea în vindecări, în mângăieri, în manifestări de milă. Cuvântul a putut fi un mijloc prin care pe lângă anumite sensuri le-a manifestat iubirea Sa (cuvintele lui Isus nu erau lipsite de iubire, ci scăldate în iubire). Dar ea s'a manifestat și prin fapte, prin atitudini, prin înfățișarea modelată de iubire, prin forța ei intrinsecă ce se revărsa la cei din jur. Cuvântul nu e unicul mijloc de comunicare între persoane și n'a fost nici între Isus și ucenici.

Dar ce rol are cuvântul ca mijloc de comunicare între persoane și ce rol au celelalte feluri de comunicări ? Cuvintele unei persoane descriu pentru alte persoane stări proprii pe cari acele persoane nu i-le văd, sau sensuri pe cari acelea nu le cunosc, sau lucruri pe cari acelea nu le văd. Dintre acestea sensurile nu pot fi comunicate de fapt decât prin cuvinte ; lucrurile pot fi făcute cunoscute și prin aducerea lor în fața persoanelor respective. Singure stările interne pot fi comunicate pe căile faptei și ale unor transmisiuni directe. Iubirea se poate comunica prin cuvinte, dar mai mult prin fapte și mai mult printr'o transmisiune directă a stării proprii. Prin transmisiunea aceasta nu se realizează numai puțința unei priviri din partea unei persoane în interiorul altei persoane, ci chiar o atingere și un amestec într'o anumită măsură. Cu cât atențiunea unei persoane față de alta e mai puternică, în senz de simpatie sau de antipatie, cu atât ele se simt mai legate, mai contaminate una de alta. Iubirea sau ura leagă două persoane într'o oarecare unitate supra individuală.

Una o simte în sine pe cealaltă, una e influențată la distanță de cealaltă.

Amândouă aceste forțe crează între două persoane o punte mistică, dacă prin mistică înțelegem o împărtășire, o lansare în interiorul uneia a ceva din cealaltă. Protestantismul e potrivit misticismului creștin pentru motivul că el ar concepe raportul între Dumnezeu și om ca realizându-se prin intermediul unei substanțe, emanând din Dumnezeu, ceea ce e potrivit caracterului de spirit atât a lui Dumnezeu cât și al omului. Omul s'ar mântui în cazul misticismului nu prin libertate și credință, ci printr'o invadare în el a acestei substanțe divine. Mântuirea ar deveni ceva asemănător unui proces fizic.

Față de această idee sunt de remarcat două însușiri ale iubirii, mediul în care se întâlnesc persoanele : a) ea nu e o substanță fizică, ci tot ce poate fi mai spiritual. Ea e ceva asemănător voinții din care se naște : putere pur spirituală. Pentru ea nu există spațiu și graniți de izolare a eurilor. Ea însemnează în primul rând deschiderea eului propriu ca să vadă și să primească conținutul altor euri. Și în al doilea rând ea are o mare putere de a face să se deschidă și eurile pe care le vizează. E deschiderea brațelor spiritului pentru a îmbrățișa ceea ce de altfel e lângă el, dar e făcut invizibil printr'un vâl de vraje. Dumnezeu e pretutindeni de față și înainte de a se întrupa. Și totuși ne e departe, transcendent, inaccesibil. Prin întrupare nu vine spațial mai aproape, ci operează prin altă putere : prin iubirea pe care ne-o arată și prin care topește solzii de pe ochii spiritului nostru ca să poată vedea și să poată „primi“ conștient razele dumnezeirii cari și înainte îl străbăteau. Ca să ne arăte iubirea în forme mai concrete și să ne-o transmită prin mediul firii omenești, așa cum ne-am obișnuit să o sesizăm, se face om, ne-o oferă cum s'ar zice mură în gură, ne mai având noi să facem nici un efort pentru a ne ridica la vederea și la sesizarea ei. În forme omenești, prin față omenească, prin toate mijloacele de comunicare între subiectele cari trăiesc în trupuri, ne copleșește cu o iubire dumnezească, având înțelegere pentru lenea și neputința noastră spirituală. Prin iubirea aceasta ne mântue, nu prin senzuri. Iubirea e esențialul, sau persoana arbitoare.

b) Și totuși, cu toată forța ei, iubirea nu lucrează fără voință. Iubirea se naște din voință și nu trezește ecou în subiectul vizat fără ca acela să vrea. Iubirea e numai un mare ajutor pentru a se produce iubirea în cel vizat. Odată ce acela vrea s'o vadă, vrea să-i răspundă prin iubire proprie, simte că o vede ușor și iubirea lui se naște și crește cu o putere miraculoasă.

Tot atât de puțin se poate admite cuvântul ca singur mijloc de păstrare a legăturii cu Isus Hristos, după înălțarea Aceluia la cer. Aceasta ar însemna că Isus Hristos s'a dus cu totul dintre oameni și ne-a lăsat numai o învățătură și o promisiune a viitoarei Sale veniri. Biserica nu se constituie atunci decât prin voința oamenilor cari cred în aceeași învățătură, fiind o societate lipsită total de elementul dumnezeesc. Sau poate grăește „cuvântul“ prin gura propoveduitorilor și astăzi tot Isus Hristos? În acest caz deodată cu acest cuvânt Isus Hristos ne transmite și atențiunea Sa care nu e lipsită de putere.

De fapt Isus Hristos înălțându-Se n'a lăpădat firea omenească. El continuă să fie și om. Iar acest fapt nu poate fi lipsit de un rost efectiv: menținându-și firea omenească se menține în legături cu ciclul omenirii, într'o apropiere și într'o comunicare specială cu el. Și această apropiere și comunicare specială între Dumnezeu, întrucât e și om, și oamenii ceilalți cari se învrednicesc de această comunicare, formează temelia Bisericii.

Comunicarea între Isus Hristos și oameni nu se mai face acum prin cuvântul vorbit, ci prin iubirea Lui comunicată direct, în chip mistic. Isus Hristos nu ne mai spune cuvinte nouă. E adevărat că față de cele ce le-a rostit odată pe pământ are o atențiune deosebită: de câte ori se rostesc ele și le recunoaște ca ale Sale și urmărirea efectului lor, concentrarea Sa asupra lor, echivalează cu o anumită putere ce le-o insufflă. Dar acum El nu mai grăește în mod auditiv, ci spiritual. Adică își manifestă altfel puterea Sa în Biserică.

Manifestarea puterii Sale iubitoare în Biserică se face în special prin Sf. Taine. Sf. Taine sunt mijloacele prin cari primim iubirea lui Isus Hristos și care ne leagă de El. Că simțim această iubire sau nu, aceasta nu-i un criteriu care să decidă dacă ni-se dă sau nu iubirea lui Hristos, ci cel mult unul care ne arată gradul nostru de sensibilitate față de ea.

Harul dumnezeesc este iubirea lui Isus Hristos. Ea isvorește din ființa dumnezească. Nu există alt izvor de iubire adevărată afară de Dumnezeu, așa încât unde este această iubire acolo se sesizează prezența și manifestarea lui Dumnezeu. Cine trăiește în iubire se află în Dumnezeu și persoanele cari se află în iubire curată, au tainica senzație că sunt îmbrățișate de Dumnezeu. Unde nu este iubire, nu se cunoaște încă Dumnezeu, deși El este prezent și acolo și iubirea lui lucrează și în acel loc. Dar lucrează deocamdată singură.

Iubirea e mediul care unește pe oameni de Dumnezeu și întreolaltă, de aceea ea realizează prin excelență stările mistice. Unde e iubire e pace și unire. Ura încă leagă subiectele, dar legătura aceasta e simțită ca o povară, ca ceva de care vrei să scapi. Mistica urii e o mistică a blestemului, o tragedie dureroasă. Ea e o dovadă că chiar atunci când elementele creațiunii, cuprinse de repulsiune reciprocă vreau să se împrăștie, mâna creatorului le ține adunate. Singura mistică posibilă e cea creștină, cea în Isus Hristos, pentru că Dumnezeu nu poate fi aflat prin eforturile omenești de nu se coboară El la noi. Și această coborîre s'a realizat și persistă în Isus Hristos. O mistică ce ocolește pe Isus Hristos nu ajunge la unirea cu Dumnezeu. Dumnezeu nu poate fi aflat decât prin „Mijlocitorul“ Isus Hristos. Misticismul necreștin trăește dintr'o iluzie.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

ANGIOLO SILVIO NOVARO, MISTIC AL DURERII

Există o mistică *sfântă*, de care se împărtășesc numai anumiți oameni, dăruiți cu un simț al unei duble trăiri, cu har.

Există o mistică *profană*, la care orice făptură umană ia parte pe frânturi de viață, pe clipe. Căci, fiecare fremătăm în fața unui colț de natură înflorită, ne înfiorăm sub bolta înstelată, ca înțeleptul Kant, ne pierdem într'un clar de lună, pe aripile văduhului melodios al lui Beethoven, ne topim în dragostea unui alt eu uman.

În sfârșit, există o a treia formă a misticei, mijlocitoare. Ea naște din omul profan, nu din sfânt, dar dintr'un anumit om profan, sfințit prin durerea cea mai mare: subita spulberare a pînței vieții, răpirea celui mai drag seamăn.

A treia formă e mistică *îndureratului*. Lui trebuie să-i dăm un loc deosebit, căci cernita sa imagine ni-l apropie, ca pe cel mai adevărat om dintre noi, care trăiește, uneori, până în pragul morții, până în nebunie; însă, tocmai această nesfârșită depășire a noastră ne îndepărtează de el.

Religia misticului deviază din calea dreaptă a religiei, se îndepărtează de adevăr, pentru a pași pe calea frumosului.

În această lume singuratică, mistică, îndurerată și artistică, un italian, Angiolo Silvio Novaro se integrează.

A murit deunăzi, bătrân de șaptezeci și doi de ani, cinstit de toți, membru al Academiei Italiene.

Dar adevărata sa viață a fost preschimbată de războiul cel mare. Unicul său fiu, de nouăsprezece ani, a căzut pe front. De atunci, strâns unit de mama copilului răpit, bătrânul tată, prin mistică adâncirii în lumea nevăzută și nesfârșită a tainei, reînsuflește feciorul prin trăirea în amintiri.

Nu atât de îndepărtatul Dante Alighieri, împlântat, de asemenea, în mistică îndurerată, prin

pierderea iubitei, o regăsește, transformându-se pe sine. Și ce prefacere mai mare decât aceea de a redeveni copil?

Prin intuiția mistică, florentinul din Trecento s'a simțit copilul, ce își îndreaptă ochii rugător și sfioși spre iubita lui, Beatrice, Fericirea reînviată prin amintire.

Tot astfel, Novaro, vorbind mereu copilului său mort, cu un copil se aseamănă: „Așa cum un copil cere zaharicale, cer eu dela mama să-mi dea aduceri aminte despre tine“¹⁾.

Cu delicată voluptate, tatăl îndurerat culege din memorie clipe, trăite din adânc alături de copil și de mama fericită.

În cămin, ardea, atunci, o singură viață în adevărată armonie. Tinerețea sănătoasă a adolescentului se anină de orice lucru al casei — vesela „casa rossa“, pe țărmul Rivierii, — de orice fir de iarbă din grădină. Iar armonia era împlinită de darul neprețuit al tânărului, pianist virtuos. Cum îl putea mângâia mai nimerit nefericitul tată decât legându-i toate amintirile într'un supranume desmiendorf: „Făurarul armonios“.

Dar misticul îndurerat depăși acest stadiu profan de clipe pământene, de bucurii omenești.

Se ridică spre copilul divin, spre Iisus și spre sfânta lui Mamă, tot omenește, coborînd viața sfântă pe pământ. În curgerea vieții, a zurgăvit pe *Mama lui Iisus* și pe feciorul dumnezeesc. A pătruns cu atâta simțire în sfintele momente, încât, cu voită umilință, aproape s'a pierdut pe sine. Se îndreaptă spre ființele divine și le vorbește la persoana doua apropiat, învâluindu-le în comparații proaspete, desprinse din mijlocul firei. Și totuși glasul părintelui, care, mai bine ca oricine, pricepe iubirea față de un copil din sângele său, picură, peste ver-

¹⁾ Novaro A. S., *Il Fabro Armonioso*, Milano, A. Mondadori, 1937, p. 41.

suri, din lacrimile sale, împlântând personagiile sfinte în propriul gol sufletesc.

*

Cetind acele versuri, din mănunchiul intitulat „*La Madre di Gesù*”, intuitiv, spontan, ni se desvăluie un perfect echilibru între formă și conținut. Poetul a putut îmbina cu un rafinament înăscut, sincer, impresionismul modern cu stilul de puritate primitivă, de prerenăștere franciscană. Fiecare poezie reprezintă o verigă din lanțul vieții sfinte și are, drept titlu, primul vers, ce constituie sinteza formei expresive din întreaga poezie.

*

Umile come l'erba.

Se numește primul moment din șiragul poetic.

Versul titlu o înfățișează pe mica Maria, fiica lui Ioachim și a Anei, caracterizând-o, printr'un cuvânt, atât de simplu, ce vine adesea pe buzele misticilor: „umilă”. O comparație îl însoțește: „ca iarba”. Intr'adevăr, ce poate fi mai umilită decât iarba, călcată în picioare, totuși imagine primăvărată de viață sfioasă dar spontană. Voioasă transparentă a sevei verzi, ce însufletește orice plantă.

E dela început nota franciscană de înfrățire cu firea. Așa cum, un Poverello din Assisi înalță cântarea către fratele Soare și o pogoară către sora apă, frații pești și surioarele pasări, contemporanul Novaro ne pregătește la această înrudire cu natura.

*

Ora tintinna un monile d'oro.

Maria a crescut: „Acuma sună o salbă de aur”.

Grația naivă și fără de conștiință cochetă, a tinerei Fecioare logodită, se străvede prin această podoabă, ce-i înconjoară grumazul.

La umilința copilei, s'a adăugat dorința femeii de „a se face frumoasă”.

Acea salbă de aur, — „monile” — fermecător cuvânt, — adaugă deodată o culoare strălucitoare, care va rămâni în toată poezia, căci ea înfățișează clipele, fără pereche a Bunei Vestiri. Cuvintele arhanghelului, trimis de Domnul, pomening de floarea crinului, simbolizează viața puritate a Fiului Omului.

Câtă apropiere între strălucirea și grația scenei descrise de modernul poet și zugrăvirea aceleiași teme, de către Simone di Martino, Sienezul, care a știut, cu temperamentul delicat al cetății sale, să redea aceiași sfială a Fecioarei, în acelaș cadru luminos și bogat. În afrescul aflător la Uffizzi, cuvintele îngerului sunt con-

cretizate prin înseși lujerele de crin, despărțitoare între înger și Maria.

*

Il sole acceso calava

Se apropie clipele cea mare, când Maria va deveni Mamă: „Soarele înflăcărat asfințea”

Se presimte noaptea, cu umbre, ce se lasă peste Betleemul liniștit. Totul se întâmplă într'o realitate, mai adâncă, ce nu are nevoie de altă lămurire, decât însăși rațiunea de a fi a faptelor.

Drept adăpost, în noaptea sfântă, doar o peșteră a găsit Maria. Dece? Nu s'a întrebat. A spus, doar: „Așa să fie”.

În imagini fugare, viziuni impresioniste de modern, mai ales emotive, povestitorul simte procesiunea sgomotoasă a regilor magi și domolul pas al păstorilor.

*

Rischio di morte è sopra il Fanciullino.

Vorbele îngerului în vis poruncesc lui Iosif să fugă în Egipt cu Iisus:

„Primejdie de moarte plutește peste copilaș”.

Poate, uneori, femeia-mamă depășește pe Sfânta-Mamă. Acest înduioșător eres isvorăște din misticismul lui Novaro, tatăl îndurerat, care prinzând spiritualitatea lucrurilor celor mai prozaice, la prima vedere, s'a ridicat spre viața divină.

În fuga spre Egipt, Maria e covârșită de taină. Umbrele pădurii o înspăimântă, friguri o prind și strânge mai tare Copilul la piept.

*

Silenzio immemore.

E grea rătăcirea prin deșertul ars: „Tăcere de neuitat”. Este vegherea Mamei. Totul tace. Spre dragul ei, Maria se pleacă, șoptindu-i în oftat: „Iubire”. Spre cer, ridică ochii: „Vai stele limpezi, ajutor!” Cruzimea s'a înfăptuit: „Iisus plânge”.

*

Casa biancheggiava su la riva.

O casă e ceva static, ce nu poate săvârși singură o acțiune. Totuș, poetul știe să o vadă într'un continuu dinamism: „Casa înălbia pe fărâm”. Intr'adevăr, albul ei se împrăștie pe întregul mal și astfel, lucrează prin colorit asupra naturii împrejmuitoare. Cu această viziune a impresionistului modern, care știe că o pată de culoare centrală se repercutează pictural, asupra celorlalte culori învecinate, formând o

notă dominantă, Novaro începe să zugrăvească tabloul seninătății din preajma Copilului.

*

A punta di mattina.

Firea întovărășește, cu aceeași măsură, viața copilului: „In faptul dimineții”. Sunt zorile, în care tot rodul se închină feciorului dumnezeesc. Tot astfel, Iisus este în faptul dimineții. Încearcă primii pași șovăitori. Pentru prima oară, în povestire, poetul strecoară simțirea propriului său suflet rănit, către Maria, încă neștiutoare de durerea, ce o așteaptă, sfătuind-o să adune în memorie, cât mai multă fericire din clipele copilăriei.

*

Prendi il Figlio e con Maria.

Din nou glăsuia îngerul vestitor spre Iosif, în taina visului: „Ia Fiul și pe Maria”. Durerea conținută în viața ce se va desfășura, se răsfrânge în fire: „Jale de cânt, ce în suspine unduiază”. Un punct virtual în spațiul cosmic unește împărțirile timpului.

Atât de singur, încât, doar prin repetarea cuvântului, se poate prinde tăria înțeleșului de „singur”. Dar, lângă toți. E taina iubirii. Umanitatea dumnezească a lui Iisus nu e cuprinsă, nici de sufletul Mariei. E atât de Mamă. Se sperie de singurătatea Copilului. Doar, ruga fi potolește sufletul. Iar, el rămâne singur cu iubirea.

*

Rondini in cielo viola.

Seninătate, mulțumire, în căderea molatică a nopții; „Pe cerul vioriu rândunele”. Dar, Maria mai părăsită se simte, în măreția umbrită a tainei. Pe buze, i s'a prelins sare din lacrimi. Copilul ei s'a rătăcit. Tovarăș la durere, poetul, doar, rămâne: „Și-acum, Maria, ce vei face?” Dar, iată. Sfânta cetate a ridicat zorile ca ziduri roșii. Dimineața, taina cade. Iși va găsi mama Copilul?

*

Tre giorni di porta in porta.

Nefericita a cutreerat Ierusalimul: „Trei zile din poartă în poartă”. Între cărturari l-a regăsit. Să-l dojenească? Poetul îndurerat o sfătuește: Să tacă. Să-și ascundă plânsul. Cu eroism de Mamă să zâmbească. Și mai mult: Să fie fericită, când din ochii puri, o lumină zboară spre ea.

„Umilă ca și iarba”. Așa era ea și acum.

*

Poi che il Figliuolo abbandono la casa.

Durerea s'a resfrânt peste sufletul Mariei: „Pentru că Fiul părăsit-a casa”. După cum, fericirea din jurul copilăriei era o devenire, spre tot mai intens, tot astfel și durerea, din ce în ce va crește mai pătrunzător.

Peste Maria, anii au trecut, căci poetul, sugestiv și delicat, a observat argint în părul ei. Ce gândește? O întreabă poetul. Amintirile sale proprii și le reînseninează, trecându-le prin gândul Sfintei Mame. Cât de frumos era răsăritul unei zile noi, răsfrânt în surâs de copil!

*

O Maria volgiti e senti.

Poetul caută să o mângâie: „O Maria, întoarce-te și ascultă”. Ii povestește viața de învățător a lui Iisus.

*

O Maria fermati e senti.

Din nou, prin gura poporului vorbește poetul: „O Maria, oprește-te și ascultă”. Pentru prima dată, în șirul faptelor, Iisus este numit Hristos, Messia, Fiul al lui David. Pentru prima dată, avem intuiția lui Iisus ca Dumnezeu.

Poetul, desprins din mulțime, privește spre Maria. O înțelege. E fericită. Totuși tremură. De ce? Nici ea nu știe. Deșarta melancolie o afundă, pe încetul în durere vie.

*

Tra la Folla in cammino.

Ea însăși se pierde în urma lui, „între mulțimea pe drum”, îndumnezeită, prin durere umană. Suferă cu voluptate, din iubire nesfârșită, umilită. Mai mică decât toți, s'a făcut. Așa ca iarba, Ca la început. Să-l îmbrățișeze. Dorul o ardea. Cât de mamă o simte poetul.

În îndoit sens, povestitorul analizează cuvintele Fiului, care numește mamă, frați, pe orice aproape al Său. Întâi ca om, ca părinte: „Vorbe amare, sârmana femeie!” Apoi, în sublimare mistică: „Vorbe sfinte!” Fără să tălmăcească neînțelesul purtării lui Iisus, rațiunea de a fi a tainei, făcu pe Mamă să murmure, încă odată, supusă soartei: „Și astfel să fie!”

*

Percorso l'hanno in fronte.

Soarta s'a împlinit: „Străpunsu-l-au în frunte”.

*

Erba nuova in Giudeea per ogni riva.

Clipă fugară de reîmprospătare cu suflul primaverii, în inima îndurerată a Mamei s'a strecurat: „Iarbă nouă în Iudeea pe orice țărâm”. Așa cum, s'a început șiragul faptelor, cu simbolul ierbii, de viață renăscândă, așa se începe și popasul, pe care Sfânta Mamă l-a făcut în orașelul de pace, Betânia. Realitatea tainei o cuprinde iar: ca un nour de aur, în imnuri de cor, Mântuitorul i se înfățișează în strălucire de flacără.

Poetul gândește că mai frumoasă clipă nu va mai trăi Maria și Mamei, nefericitul părinte îi pune întrebarea, care pentru el, a fost o dureroasă răsvrătire, de a nu fi murit în locul fiului său.

*Triste Pasqua in terra manda
Idolio Padre.*

Ca om îl vede pe Iisus, poetul. În imagini simple, calde, pure, investimântă pe Cel pătimind. Dar, tot spre ea, spre Mamă, se întoarce. În albul nudului neprihănit „Crin lucitor în pajiște”, așa precum i s'a vestit de către inger, în ziua sfințirii, Mama îl vede și să-l îmbrățișeze nu poate. Ca o Madona michelangelică ne apare în acest moment, împietrită de durere putere nesfârșită stăvilită în formă.

Con che lagrime, con che duolo

Iată a doua fază exteriorizată a durerii. „Cu ce lacrimi, cu ce jale”, la poalele crucii, în sfârșit, sârmana Mamă îl poate săruta. Dar el e ucis Viața ei s'a sdrobit. Uită că Fiul ei e Dumnezeu, că va învia. Sau nu știe. E atât de

Mamă. Firea cu trandafiri și crini, cerul cu irizări de azur și rândunele, parfum, culoare, mișcare, primăvară ce folosesc? „Tu plângi” spune poetul Mariei! Atât de apropiat o simte el, care se răsvrătise, văzând că soarele mai luminează, că marea mai cântă, atunci când fiul său nu mai putea vedea, nici auzi.

Pentru Maria, realitatea prezentă a pierit. O cheamă spre trecut orice, o adiere, o mireasmă de fâneață, un copac înflorit de rodie, un nimic, adică totul, spre început, spre leagăn.

*

Oh rialzati e cammina.

Cuvinte evanghelice, rostite de Mântuitor morților înviați de el, cuvinte îndreptate de poet spre Iisus însuși: „O ridică-te și umblă”. Dar, ultima simțire a poetului, în creștinească viziune tot spre Maria se îndreaptă. Pentru prima dată, o vede divină, fără nimic pământesc, în grădina Cerurilor, hrănindu-se, așa cum, numai Fiul ei viețuitor a făcut-o, din „iubirea celor umani”.

Dar în încheere putința poetului e sfârșită la hotarul, ce desparte lumea sa, a misticei îndurerate, de aceea dăruiată sfinților. Câtă puțință, totuși, în desvăluirea universului său. Angiolo Silvio Novaro s'a apropiat, cu privirea duiosă de părinte nefericit, ne-a lăsat vorbe smulse din inimă, cristalizate în imaginea Mamei Mamelor și s'a îndepărtat, rămânând în urmă-i cântecele lui să plângă fericirea pierdută, doar cu aceea, care simte la fel, cu mama copilului său, în cadrul însoțit al Rivierii, în bătaia valurilor.

MARIA ELENA COANDĂ

„CELĂLALT TĂRÂM“. UN CAPITOL DE FILOSOFIE ORTODOXĂ

În componența sa genetică, omul închide în sine un adânc și plin sens cosmic, cu numeroase fațete înspre curiozitatea noastră metafizică. Articulația cosmică din ființa noastră, fecundă ca adevăr și ispititoare ca perspectivă spirituală, rămâne să aștepte spațiul larg al unui întreg volum. Până atunci să ne oprim lângă una din fațetele cu mai apropiată vecinătate metafizică, din ființa noastră.

Cum însă acest popas se întâmplă să ne țină într'un punct de unde se străvăd vestigii edenice; de unde auzi cum murmură prelins pe sub răcoarea proaspătă a pomilor din raiu, toată fericirea omului; de unde presimți că între condiția terestră a omului și între condi-

ția lui paradizică niciodată prăpastia n'a fost total fără punte, adică niciodată omul n'a uitat că ființa lui a mai rămas încă legată cu un fir subțire, dar de aur, de lumina albă a paradisului pierdut, să ne oprim aici cu Scriptura în mână.

Intuit filosofic, acest fir de permanentă legătură între om și raiu, a deschis un capitol de filosofie ortodoxă, asupra căruia vrem să stăruim puțin, la adăpostul viziunilor marelui Lucian Blaga, verificat cu dreapta învățătură a Bisericii.

Intâiul volum din „trilogia culturii” îl începe Lucian Blaga cu un capitol de îndoită semnificație, în ceea ce privește, un capitol in-

titulat apăsător: „celălalt tărâm“. Sub fruntea filosofului nostru „celălalt tărâm“, înseamnă o fereastră deschisă înspre adâncul ființei noastre, înspre ceea ce numim, cu acest cuvânt — atât de surd și infundat — *inconștient*. După ce doboară tot ceea ce era șubred și inutil, sau eronat și povară neagră, în ceea ce se construiește filosofic în jurul acestei chestiuni, își articulează Lucian Blaga vizionar gândurile sale, într-o concepție ortodoxă a problemei. Filosoful n'a avut asta în gând. Adică nu un nerv apologetic a stărnit în el viziunea în sens creștin a problemei. Ne-am convins de aceasta într'una din convorbirile avute cu distinsul academician, când, întrebându-l dacă într'adevăr intenționat a dat atât de vizibil tighel creștin „inconștientului“, ne-a răspuns c'un adorabil și aerian semn de mirare între sprâncene: „Nu m'am gândit deloc la aspectul teologic al chestiunii. Dar știi că-i interesant?!“.

Iată acum „celălalt tărâm“ al lui Lucian Blaga. După gânditorii romantici ca Schelling, Carus sau Hartmann, „inconștientul este numai un focar metafizic nevăzut, care prezidează la formațiunile organice, sau căruia îi revine conducerea vieții fiziologice și conștiente“. Și nici nu are „numai caracterul receptacular, pe care i-l atribuie psihanalistii“. La aceștia se adaugă școala elvețianului Jung, care „îmbogățește simplitor aria inconștientului, întâi cu înjghebări psihice compensatorii față de conștiință, al doilea cu conținuturi de proveniență ancestrală și al treilea cu devansări ale conștiinței“. Așadar și romanticii și psihanalistii concep inconștientul în imediată funcție de conștient. În acest punct, se întreabă Lucian Blaga, revoltat parcă în viziune: „Ce ne-ar putea opri la adică de a atribui inconștientului o amploare mai cosmotică decât conștiinței și o suveranitate față de care aceea a conștiinței nu e decât un palid reflex?“ și în altă parte: „inconștientul nu e adică un simplu subsol al conștiinței, un subsol în care ar cădea fără curmare, ca efect al unui sever triaj, elemente de ale conștiinței. În conștientul ni-l închipuim ca o realitate psihică amplă, cu structuri, cu o dinamică și cu inițiative proprii; inconștientul ni-l închipuim înzestrat cu un miez substanțial organizat după legi imanente. Inconștientul nu e un simplu „haos“ de zăcăminte, de proveniență „conștientă“. Trebuie să facem încercarea stăruitoare, de a imagina inconștientul ca realitate psihică de mare complexitate, cu funcții suverane, și de o ordine și de un echilibru launtric, grație cărora el devine un factor în mai mare măsură sieși suficient, decât e „conștiința“. Ar fi poate exagerat să afirmăm că inconștientul e un cosmos;

el e totuși ceva ce aduce a cosmos. Dacă ni se îngăduie să alcătuim din substantivul „cosmos“, un adjectiv, așa cum din substantivul „haos“ s'a format adjectivul „haotic“, am acorda inconștientului un epitet în consecință. Inconștientul are caracter „cosmotic“, nu „haotic“. „Cosmotică“ e orice realitate de pronunțată complicație interioară, de-o mare diversitate de elemente și structuri, organizată potrivit unei rândueli imanente, rotunjită în rosturile sale, cu centrul de echilibru în sine însăși, adică relativ sieși suficientă. Potrivit sensului pe care-l atribuim acestui termen, vom risca afirmațiunea, că inconștientul, ca realitate psihică, posedă un caracter mai „cosmotic“ decât conștiința“. Și apoi: „Dar acest „inconștient însuși“, înseamnă un factor remarcabil din toate punctele de vedere. Prin anticipație atribuim deci inconștientului structuri și o dinamică proprie, de asemenea categorii și forme cognitive proprii, tot prin anticipație mai atribuim inconștientului și moduri de reacțiune proprii când e vorba de „trăiri“ și propriile izvoare de informație, când e vorba de „cunoaștere“.

Am reprodus aici toate pasajele care rotunjesc limpede concepția despre inconștient a lui Lucian Blaga, pentru a nu da posibilitate de suspiciune în acordul pe care vrem să-l facem la această încheetură metafizică, între filosofie și ortodoxie.

Deci, filosofia lui Blaga, se coboară — sau poate urcă — pe celălalt tărâm. Și pe cont propriu, cu îndrăzneală și siguranță, dă prestigiu înalt unui sens strict religios al problemei, care n'avea niciun credit la bursa, de multe ori neagră, a științei.

Ce este oare în lumea creștină, în câmp strict ortodox, această „realitate cosmotică“, autonomă și suverană, cu „moduri proprii de reacțiune“ și cu „proprii izvoare de informații“? Cât de ortodoxă este această realitate, atunci când Lucian Blaga o scutură de falma funebră a unui cimitir al conștiinței; atunci când „cloaca“ aceasta, sub fruntea lui străluminată, se transfigurează din „haos“, în „cosmos“? Atunci când din haotică devine o lume cosmotică „sieși suficientă“?

Cu aceste întrebări să deschidem Biblia, la Facere: „Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și asemănarea noastră...“ (I, 26). Chipul și asemănarea lui Dumnezeu în om, au fost suveranele daruri care l-au învrednicit pe Adam de condiția lui paradisiacă, prinsă în această înaltă prerogativă, conferită prin cuvintele imediat următoare textului citat: „...ca să stăpânească... tot pământul“. Să-l stăpânească adică după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Tot ceea ce era „sub“ el, tot ceea ce era creatură na-

turală era *integral* „stăpânită“ de om. În cadrul acestei prerogative omul era „perfect“. Prin urmare nu de-o perfecțiune absolută. Indumnezeit, cum zice Sfântul Ioan Damaschin, prin împărtășirea strălucirii cei dumnezeiești, nu însă în ființa cea dumnezească mutat (Despre cred. art. cart. II, c. 12).

Care erau elementele acestei perfecțiuni? După interpretarea Sf. Părinți aceste elemente erau cuprinse în „chipul“ lui Dumnezeu din om, care-i *mintea*; și'n „asemănarea“ Aceluiași, care-i *inima*. Ca lumina din soare „ca mireasma din floare așa se desprindeau toate celelalte însușiri paradisiace ale omului. Și anume, omul era nemuritor, *dacă vrea*. „Dumnezeu a creat pe om nici cu totul muritor, nici nemuritor, ci capabil și de una și de alta“ spune Teofil de Antiohia. Iar canonul 109 al Sinodului din Cartagena: „Dacă va zice cineva că Adam, omul cel dintâu creat, a fost creat muritor, așa, că deși n'ar fi greșit, ar fi murit cu trupul, nu ca pedeapsă pentru ura, ci după necesitatea firii, să fie anatema“. „Nevătămat cu trupul, complet sănătos“ spune Sf. Vasile că a fost Adam creat. Omul singur și-a ales calea „muririi“ cu trupul, prin păcătuire. „Dumnezeu, spune iarăși Sf. Ioan Damaschin, a creat pe om fără păcat după natură și liber după voință; fără păcat, zic, nu pentru că el n'ar putea păcătui, ci pentru că posibilitatea de-a păcătui n'a avut-o în natura sa, ci în voință“ (Op. cit. cart. II cap. 12). Era deci absolut liber să voiască una sau alta. „Voința lui avea o completă libertate de alegere, o completă putere de a tinde către binele suprem și de a-l realiza în sine“. (Silvestru de Canev, Dogm. ort. III, 408). Iar „mintea îi era ca absolut întregă și necondiționată de nimic, era capabilă de cea mai ușoară și mai mare înțelegere a lucrurilor, dar nu poseda însăși știința, care după natură este proprie numai lui Dumnezeu, ci omul sta numai pe cale către dânsa, care deși dreaptă „dar nu fără pericol de abatere...“ (Acelaș, III, 408). Că Adam nu poseda „însăși știința“ înseamnă că nu poseda „știința absolută“, adică, după cuvântul Mântuitorului? „Nimeni nu cunoaște pe Fiul, fără numai tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște nimeni, fără numai Fiul“ (Cat. 11, 27). Ca rege al naturii însă, „stăpânitor“ al ei, întâiu om era oarecum perfect cunoscător. Nimic nu-i era străin din cele ce-i stau sub „stăpânire“, această primă și înaltă prerogativă divină care justifică, în textul biblic, chipul și asemănarea lui Dumnezeu în om.

Așa dar „cu mintea „întregă“, voința „complet liberă“ și inima „curată și neturburată“, așa a fost așezat omul în rai. Dar păcătuiind după voință, a pierdut din *puterea libertății*, a

știrbit integritatea minții și și-a turburat curăția inimii. Și de-atunci „se pleacă lui omului din tinerețea lui spre rele“, căci „a pierdut perfecțiunea rațiunii și a cunoștinții, voia lui a înclinat mai mult spre rău decât spre bine, (starea lui nevinovată, s'a schimbat în stare de păcat. Dar totuși, voia lui a rămas nevătămată, în raport cu dorința de bine și de rău“ (Mărt. ort. part. I). În continuare cu ultima afirmație de mai sus să cităm un fragment din Epist. patr. răsăriteni: „la cădere, omul „a păstrat natura cu care a fost creat și puterea liberă naturală, vie și activă, așa că după natură putea să alege și să facă binele, înlăturând și fugind de rău“. (Art. 14).

Prin urmare, prin păcat omul și-a turburat armonia cu sine însuși și cu Dumnezeu, dar a rămas în el ceva din fericierea paradisiacă. Nu s'a înstrăinat cu totul de cer. „Faptul că — după cădere — auzind glasul lui Dumnezeu în rai, îndată l-a cunoscut... dovedește că încă i-a rămas trează puterea de a-L cunoaște;... s'au păstrat deci urmele chipului lui Dumnezeu, lăuntric unite cu puterile spirituale ale omului“. Că urmele chipului lui Dumnezeu s'au păstrat treze în om, o spune și Sf. Ap. Pavel: „Fiindcă ceace se poate ști despre Dumnezeu, vădit este în inimile lor“ (Rom. I, 19). Sau: „Ca unii care arată fapta legii scrisă în inimile lor“; și însfârșit: „Păgânii cei ce n'au lege, din fire fac ale legii“.

Sfântul Ap. Pavel bate mult în inima noastră, ca o tablă vie a unei legi, săpată dela creație în ea. Legea aceasta este ceea ce a rămas bun, la cădere, în ființa lui Adam. Este urma chipului lui Dumnezeu în noi, este setea din care cresc marile dorinți ale omului. Este văpaia în jocul căreia își mistue inima nostalgia paradisiului pierdut. Fără să vrem, fără să bănuim chiar, legea inimii ne trădează a fi fost cetățenii unei alte lumi, pe care o râvnim cu însetarea rădăciturii prin bărganul veșniciei. N'am uitat-o niciodată, iar Hristos ne-a împropătat-o întregă, deși nu o putem smulge cu totul, celuilalt țărâm, unde rădăcinile îi sunt străfunde.

Aceasta este lumea cosmică, realitatea cosmică, la care a ajuns Lucian Blaga pe calea intuiției filosofice.

Am insistat atât de obositor, pentru cetitor, asupra procesului religios al păcatului străbun, ca identitatea, să-i zicem, dintre „legea inimii“ și „lumea cosmică“ să apară cât mai limpede. În îmbucătura acestei identități dau buzna bogate sugestii, în vârful cărora mijesc vaste perspective pentru o adâncă filosofie ortodoxă. N'avem competența necesară ca să analizăm în

amănunt, paralel, procesul de înflorire în lumină, al tuturor latențelor din lumea cosmică. Ele se rotunjesc, în mare, ca o exteriorizare a unor realități cu legi ascunse cunoașterii noastre. Noi bănuim și aici, setea, nostalgia după armonia de undă și lumină a paradisiului. Trăește adică omul, în „cosmotic” iluzia fericită a condiției edenice.

Și dacă așa este, cât de luminoasă, cât de fecundă, cât de uluitoare apare această realitate cosmică, în procesul experiențelor religioase mistice! Se depășește acolo omul pe sine însuși, cade adică în umbră „luminozitatea conștiinței”

și trăim sub imperiul paradisiac al cosmicului. Dar să nu uităm că acum suntem sub har. Și dacă însăși filosofia lui Lucian Blaga, atât de mult bântuită de duh ortodox — ar vrea să simtă, acolo unde evadează în viziune, că harul i-ar deschide orizonturi pe măsura cerului, dacă i s'ar robi, ar urmări masiva „realitate cosmică” în experiența albă a sfinților. Ar fi pentru noi o revelație vrednică, într'adevăr, de Lucian Blaga, de marea lui viziune, deșteptată în duhul adânc al pământului nostru.

NIȚĂ MIHAI

C R O N I C A L I T E R A R Ă

I. PETROVICI: ARTE ȘI ARTIȘTI. — Cu acea aristocratică modestie ce-i caracterizează silueta morală, d-l Petrovici se adună într'o cărticică din „Biblioteca pentru toți”, — bătrâna prietenă a celui tot mai puțin tineret școlar care cultivă asemenea tovarășii prea puțin sportive, — și totuși atât de înțelept, de actual, călăuzită și astăzi de d-l V. Demetrius. Un mănunchiu din studiile și portretele întruchipate în ultimii ani. Mai toate sânt cuvântări, fie la urechea ascultătoare a microfonului, fie în cadrul diferitelor solemnități. D-l Petrovici e azi pentru marile mase dela noi mai ales un orator foarte iubit și foarte căutat. Desigur că pentru d-sa trebuie să fie o bucurie, — ca pentru oricine care-ar simți că glasul său întâlnește altceva decât pustiul, — această frecventă solicitare. Dar filosoful din d-sa și literatul iubitor de fine cadențe îndelung șlefuite care iarăși este, — cari se vor fi obișnuit să contemple gândul altora și să-l desfășoare pe al lor sub alte măsuri, mai aproape de proporțiile calme ale lumii eterne, și în alte ritmuri de creație, mult mai puțin închinare clipei, — vor fi simțind poate câte odată mustrea trecătoare că jertfesc poate prea mult oratorului. Care, la orice altitudini ar pluti, trebuie să respecte mai mult ca oricare creator de artă ritmurile fugare ale clipei, comoditățile sufletești și intelectuale ale publicului.

Asta nu înseamnă că d-l Petrovici e un virtuos măgulitor al celui capricios personaj feminin care e mulțimea. Ceeace îl apropie de preferințele ei, fără niciun efort și fără niciun calcul, fiindcă îi este înăscută, — e claritatea d-sale de gând, de simțire și de expresie. Ceeace îl depărtează, iarăși fără nicio ostentație, dar hotărît, — e structura gândirii sale ce respectă adânc tocmai această claritate. În slujba acestei cugetări, d-sa are o poziție aproape

singuratecă azi în cultura noastră. E unul din cei puțini, un paznic sobru, — ai putea zice „sfios” dacă cuvântul n'ar spune mai mult decât trebuie, — dar inflexibil, al eternelor măsuri ordonatoare ale Minervei. Nici în acest mănunchiu elegant de fugare expresii, nu renunță la misiunea aceasta, care îi e înainte de toate impusă de temperament.

Colocviile despre arte și artiști din această cărticică sânt în primul rând severe și clasice stabiliri de limite, atât pentru creații cât și pentru creatori. Aceste limite sânt așezate riguros, cu simplitatea de marmoră a anticei legislații de artă, așa că nu e de mirare că pe urmele lor gânditorul de azi se întâlnește cu bătrânul Lessing: „Toate artele au margini implacabile, dincolo de cari puterile lor încetează, — iar fiecare artă e țărnută de alte limite, în sensul că acolo unde una reușește să înfăptuiască celelalte rămân neputincioase” (*Puterile muzicii*, p. 8).

E prin urmare o atitudine cu totul și categoric opusă tendințelor ultime ale artelor moderne de a-și încălca reciproc țăraturile. Nu se poate spune că aceste tendințe anarhice, cari și-au făcut jocul liber cu atâta șgomot în anii de desorientare de după război, s'ar impune și azi cu aceeași fascinație. Dimpotrivă, în ultimul timp se observă o reîntoarcere la limpezile discipline ale artei de totdeauna, — care ar fi surprinzător de grăbită dacă n'ar fi firească. În aceste împrejurări, măsurile clare de gând ale d-lui Petrovici, sânt binevenite prin pozițiile pe cari le lămuiesc.

D-sa astfel pune limită categorică deopotrivă, ambițiilor muzicii de a concura fabula (*Puterile muzicii*, p. 13) ca și celor ale poeziei de a supralicita muzica în vagile ei adâncuri melodice (*Poezie și logică*), negând deci posibilitatea unei „poezii pure”. De dragul limitelor, ac-

torii sânt priviți ca expresia tipică a unei categorii de oameni: aceea a visătorilor cari totuși vor să concretizeze lumea ficțiunii, măcar cu prețul iluziei (*Psihologia actorilor*). Consemnul aspru al limitelor îl face să judece cu surprinzător de multe reticente opera de gândire a d-lui Blaga. Pentru d-sa de pildă, citadinul dela noi are o structură spirituală cu limite cari nu coincid cu cele ale culturii minore a satelor, pe care d-l Blaga o indică drept temelie culturii noastre majore de azi. Dacă însă limitele dintre *sat* în sens românesc și *oraș* în sens apusean se pot ușor desemna, — cred că ar fi foarte dificil să însemni precis liniile încă cu totul neașezate ale unui *spirit citadin* la noi..

A pune limite, înseamnă a așeza *ordine*. Pentru d-l Petrovici, ordinea apare ca semnul major al creației. Chiar în tumultuosul elan al oratorului, atât de supus întuițiilor clipei, reacțiunilor brusce ale sufletului omenesc, — d-sa recunoaște *arta* numai când găsește în el puterea de a-și afla expresia în armonice rânduieli ale cuvintelor, într'o impecabilă sculptură a gândului, atunci când n'a avut răgazul pregătirii, al meditației îndelungi (*Talentul oratoric* p. 45).

Dar ordinea a fost dintotdeauna un privilegiu al *rațiunii*. D-l Petrovici e ca atare un calm slujitor al ei în toată opera d-sale. Respectul liniștit al rațiunii e pentru d-sa o tradiție latină a noastră, care trebuie adâncită. Și semnificativă bucuria d-sale când i se pare că își dă seama de schemele solide pe cari se urcă toate îndrăznelile de vis ale cugetării d-lui Blaga: „Cugetătorul a rezistat acelor curente filosofice care dau precădere în domeniul cunoașterii instinctului și afectivității, detronând rațiunea din scaunul ei împărătesc” (*Opera lui Lucian Blaga*, p. 113).

Ca și la d-l Blaga, — mult mai puțin însă, atât cât îi îngăduie luminozitatea sa mediteraneană, — spiritul d-sale, sigur pe luciditățile-i statornice, își îngăduie să admire clarobscurul.

Aceasta îl duce la o viziune de echilibru, de împăcată înțelegere a artei, care merită să fie subliniată: „Vraja poeziei ar trebui să depășească logicul fără să-l suprime, tot așa cum absolutul nu distruge lumea relativității, ci o înglobează și o întrece. Artă e suprarațională, nu irațională, iar frumosul trebuie să completeze adevărul nu șicanându-l și mutilându-l, ci întregindu-l cu infinități și adâncuri pe cari acesta abia le bănuiește” (p. 29).

Acest echilibru al înțelegerii funcționează și în împrejurări în cari te-ai aștepta mai puțin. Sânt bunăoară în această cârtică două eseuri

în cari autorul cercetează aspecte specific moderne, și nu dintre cele cari să ne dea nădejdi: *Literatura de memorii și de călătorii și Intreceri spirituale și matchuri de box*. Te-ai aștepta, evident, ca un spirit de aspre ordini raționale cum e cel al d-lui Petrovici să condamne implacabil abuzul actual de penibile indiscreții în intimitatea oamenilor mari, ca și hipertrofiata atenție pe care o dăm toți unui knock-out în timp ce o magnifică întrecere spirituală cum e cea din congresele internaționale de filosofie trece neobservată.

Nejustificându-le, gânditorul însă caută să înțeleagă. Mai ales cel de al doilea eseu aduce minunate pagini de analiză ușoară. Fascinația sportului, după d. Petrovici își are multe și neașteptat de firești rădăcini. Intâia e falimentul credinței omului în puterea abstracției. Faliment produs prin desiluzia care a urmat exaltării ei în secolul XIX. Dar care iarăși începe să-și piardă grabnic umbrele, — după modesta noastră părere, — în urma noului și covârșitorului prestigiu, pe care și l-a recăpătat spiritualitatea azi, în atâtea întinderi de lume.

A doua rădăcină ar sta în precaritatea condiției de azi a omului. În vremile de cumplite mesiganțe de azi, omul a redevenit lup și simte nevoia de a-și ascuți colții. Iar a treia stă în capriciile stupide ale democrației. Nici-când nu simte mulțimea mai mult nevoia de idoli cari să o biciuie, ca în democrație. Și idoli! — ea și-i alege din cei pe care îi pricepe mai lesne. De aceea nu-l va alege niciodată pe Kant.

Organizându-și astfel limpede și ușor înțelegerile, cârticica aceasta a d-lui Petrovici e încă un elegant și fugar omagiu pe care îl aduce d-sa Minervei clarvăzătoare.

* * *

AUREL MARIN: VERSURI. — Talentul delicat unduitor al acestui tânăr poet brașovean a însemnat în ultimul timp o frumoasă evoluție. O îndreptare plină de nădejdi către marile simplități și adâncimi de oricând ale poeziei.

Culegerea d-sale din urmă aduce astfel un vers care ți se apropie ușor de suflet prin tonalitățile sale curate și triste, — pe căi de nedesmințită simpatie.

Mai întâi pentru curajul poetului de a retrăi în versul său una din acele stări de suflet specifice ale noastre: aceea de reculeasă contopire a tristeții omului în nepăsarea primitoare a naturii. Că ea a scăpărat atâtea ne-

uitate imaginii în poezia noastră populară, în toată lirica noastră cultă atât de ades, că ea a ajuns la coplesitoare rezonanțe din versul lui Eminescu, — nu înseamnă că nu mai poate da noi accente. Sunetul acesta l-a încercat d. Aurel Marin mânuind cu noi intuiții artistice născut atât de elementar și atât de complex totodată al versului eminescian.

Ceea ce i-a dat izbândă proprie, l-a ferit de simpla pastişă, a fost faptul că spre această alegere îl împingeau structuri sentimentale autentice, cari cu greu puteau găsi alt glas. Dl. Marin e un poet al singurătății și al durerii omenești care amorțește în ea. Singurătățile acestea le-a găsit în poezia muntelui, — atât de puțin încercată la noi în linii mari; deși atât de aproape de noi, din trecut prin lirica populară, în prezent prin dragostea tineretului pentru lumina creștelor și a piscurilor. Puțin încercată, din pricina dificultății ei. Imens ecou în piatră al nostalgiilor omenești de măreție tristă și aspră, de luminată ascensiune spre calm și puritate, — muntele a fost coplesit dela început în literatură de câteva simboluri cari s'au transformat în groaznice locuri comune, ce l-au făcut inaccesibil unor poeți de puțină forță creatoare.

Poetul brașovean încearcă să-și apropie de el visurile pe căile mai complexe, mai bogate, deci mai ferite de această primejdie, ale *pădurii*. El încearcă să fie astfel un cântăreț al muntelui întrucât poate fi unul al *pădurii*. Motivul acesta poetic e firul prelungit care leagă într'o unitate și într'o evoluție în același timp toate plachetele sale de versuri de până acum. Și pe acest fir încearcă fericita experiență eminesciană de care aminteam.

Ca să vedeți cât de simplu și cât de personal poate d-sa mânuși acest fluer cunoscut, scoțând din el aceleași note de tristețe gravă și calmă, să cităm *Seară* :

*Pale lumini
Ard line peste
Naltele creste
Vineții pini.
Umbre adânci
Leagă cu sure
Crengi prin pădure
Norii de stânci.
Florile reci
In ierburi, toate
Singurătate
Duc spre poteci.*

Tot atât de fraged, de nou și cunoscut totodată, ca o floare dragă ce-o vezi răsărind primăvara, — sună adâncită liric conștiința emi-

nesclană a perenității naturii pe lângă sbuciumul inutil al omului : *Versuri* (p. 18). Ca și acele străfunde corespondențe între viața omului și a firii :

*Imbătrânești și tu, suavă, femeie alintată azi.
Mai tulbure și mai bolnavă, lumina lunecă
pe brazi.*

*Amăgitoarele șuvițe au luciul alb, strălucitoare;
Pe munți s'au răspândit de-aseară întâiele
mărgăritare.*

*In flacăra privirii vremea aruncă'ntunecatui
praf,*

*Desprinsă liniștea pădurii, se-așterne frunză
moartă, vraf.*

în poezia, — din păcate inegală, prăbușită la sfârșit în comentariu inutil, — *Imbătrânești și tu...*

Ca totul să coboare până la urmă în acea calmă, amar reculeasă, nostalgie a morții văzute ca *uitare*, — ce adie atât de des în versul poetului. Ca în acea admirabilă poemă *Noi*, în care coboară ceva din liniștile metafizice ale poeziei germane dar și multe din potolitele înțelegeri ale noastre. Ca în *Toamnă târzie* :

*Să ne uităm în urmă în toamna de aramă
Cu ochii în mahnirea că nimeni nu ne-așteaptă;
Potecile pădurii cu umbre lungi ne'ndreaptă
Spre ora de odihnă din liniștea de cramă.
Ne coborim la vie mai triști ca totdeauna
Și 'n sgomotul de pași ne citim ca'ntr'o carte
Plecările din munte și drumul lin spre moarte...
Din urma noastră bate, prin frunze albe, luna.*

Ne pare rău că locul nu îngăduie să cercetăm și personala poezie a zbuciumului liniștitor al creației artistice, — care se infiripă interesant pe alocuri în această plachetă, mai ales în *Seară târzie* cu frumoasa ei imagine finală. Ca și instructivele încercări de apropiere sinceră de cotidian, — ca *Sanatoriu*, *Moartea fetiței blonde*, pândite de melodramatism, mai cu seamă ultima, — și acea atât de discretă și izbutită miniatură: *Cartea*.

Astfel, deși suferind de același deficit de vitalitate, de forță barbară de creație, de care pătimește aproape întreaga noastră lirică de azi, prea miniaturizată, prea feminină în mărturisirile ei stinse, — poezia d-lui Aurel Marin se poate înscrie printre realizările sincere și de nădejde ale celei mai noi generații.

* * *

CONSTANTIN KIRIȚESCU : JURNALUL UNEI COMITIVE. — Fără a fi excesiv de bogată, literatura românească a călătorilor prin-

străinătăți, e de o calitate onorabilă. E puținică așa cum e, poate fiindcă acei cari, din sărăcia noastră paradoxală de țară bogată, și-au putut îngădui luxul de a călători tihnit prin depărtări n'au prea fost din aceia cari să se simtă atât de apăsați sufletește de impresiile culese încât să caute cu necesitate eliberarea printr'un scris depășind simpla notă de memorii personale. Călătorii români sânt sau bogătași pentru cari singura apăsare sufletească o constituie suma de bani cu care au plecat, purtând în însăși natura ei eliberarea estetică ce constă în volatilizarea lor cât mai elegantă. Sau intelectuali cari ajung la bucuriile altor orizonturi cu sufletul stors de frăgezimea lui, în o viață întreagă de privațiuni, eforturi și sbuciume, așa cum e aceea a unui cărturar român. Poate e și din cauză că noi o istorie întreagă n'am avut când să ne „plictisim“ în țara noastră, n'am avut nevoie să pornim peste hotare departe ca să căutăm pitoresc și exotic, — de vreme ce mai toate neamurile pământului, cele ale orientului ca și ale apusului, s'au simțit obligate de aceeași istorie să se vânture pe meleagurile noastre, lăsându-ne de cele mai multe ori amintiri mai mult dureroase decât literare.

De aceea literatura noastră modernă de călătorii, câtă e, — este mai puțin o colecție de entuziasme literare, o fluidă însemnare de izbucniri sau încremeniri ale sufletului în fața consacratelor capodopere pe cari natura și omul le-au risipit pe pământ, — fiind mai mult un exercițiu de luciditate, de scrutare cu coada ochiului, care să cuprindă cât mai nefalsificat realitățile altor meleaguri. Dela memoriile lui Ion Codru Drăgușanu și însemnările boierului Dinicu din Golești, — trecând prin fermecătoarele povestiri de călătorie ale lui Alecsandri, în cari își contrazice atât de categoric lirismul printr'un umor și o ascuțime de observație realistă cu totul și specific românești, — până la jurnalele de drum de astăzi, firul literaturii noastre turistice e tors mai mult din observație decât din reverie. Desigur, am păcătui prin unilateralitate de judecată dacă am uita adâncul sentiment al vrajei și încântarea unduitoare care respiră mai puțin în paginile lui Jean Bart și atât de mult în cele pe cari d. N. M. Condiescu le-a însemnat în „Peste mări și țări“, — dar aceasta e o cizelură fină ce reliefează și mai bine linia majoră a epicei drumețiilor noastre străine.

Pe această linie majoră se așează și cartea ultimă a d-lui C. Kirițescu. În ea autorul „Poruncii a zecea“ aduce stabilitele sale calități de lucidă observație a unei trăsături sufletești, de

uscată dar precisă sesizare a unei mișcări de viață.

Interesul documentar al acestui „Jurnal al unei comitive“ este împlinit de un discret meșteșug literar, — în care un amator nu de poezie ci de trăsături sobre și precise de viață, va găsi destule satisfacții.

Interesul documentar e puternic. Jurnalul acesta înfățișează două realități apropiate de noi, cari ar trebui să ne intereseze deopotrivă: Bulgaria așa cum e acum și Turcia așa cum se transformă astăzi. Cu atât mai mult cu cât, dacă Turcia atrage pe mulți dintre noi prin literatură și prin chemarea Orientului, — Bulgaria a rămas pentru români o țară la hotarul căreia am putea scrie ca medievalii *hic sunt leones*. Dl. C. Kirițescu are cea mai profundă dreptate când condamnă aspru dela întâiele pagini stupida suficiență care ne face să ne ignorăm cu dispreț vecinii, — suficiență cu atât mai ridicolă cu cât vine din partea unui popor cu pretenții de inteligență.

Inteligență care poate funcționa tot atât de sclipitor și mult mai cu folos cercetându-ne atent vecinătățile. Ceeace încearcă binevenit d. Kirițescu, — și regretă că notele din Bulgaria sânt prea puține.

Se reliefează astfel tot ceea ce dragostea aprinsă de el însuși, cumințenia și hărnicia unui neam puțin binecuvântat realizează de multe ori ca o aspră muștrare față de tot ceea ce noi am fi putut mult mai ușor, și nu am realizat. Dar ochiul necruțător al românului nu se desminte nici în această admirație cumpănită și dreaptă: trăsături rezezi și reci presărate între impresii, reliefează deopotrivă ridicolul mohorât al spiritului bulgar închis, cu ură și mândrie puțin justificată, în primitivitățile lui.

Un bogat itinerar constantinopolitan, surprinde în aceleași linii uscate și ferme, — lângă lumina splendorilor acumulate acolo de atâtea mari civilizații, — ceea ce se schimbă mereu și ceea ce totuși rămâne ca orientală obicinuință, în viața atât de ambițioasă a Turciei moderne.

• • •

ION AGARBICEANU: SECTARI. — Viața politică românească, de după război mai ales, oferă scriitorului epic un extrem de bogat și de vânjos material. Departe de a fi epuizat-o, — cum uneori se crede, — caricaturala frescă a lui Caragiale a păstrat-o dimpotrivă intactă literaturii. Cu atât mai mult cu cât autorul „Scrisorii pierdute“ nu numai că a pornit s'o exploreze pe un drum al lui personal, nespun de primejdios pentru urmași pe cari îi obligă la servilă imitație.

dar i-a sesizat și i-a însemnat trăsături care au dispărut odată cu vremea lui. Viața politică de dinainte de războiu azi e aproape o țară proprie a lui Caragiale; orice scriitor s'ar apropia de ea trebuie să facă un involuntar legământ de vasalitate. Fiindcă în ea a crescut și a trăit un spirit care și-a încheiat brusc socotelile lumești în 1916. Acest duh se rezumă în formulele lui Trahanache: „Aveți puținică răbdare!“ și a lui Farfuridi: „Iubesc trădarea dar urăsc pe trădători!“... Epoca aceasta a fost o cumplită hartă de vorbe și mai deloc de oameni. O foarte patriarhală ceartă în familie, cu foarte multe blândeți, cu foarte multe îngăduințe.

Viața politică de după război se deosebește cu totul de ea tocmai prin asprime, prin intoleranță. E împinsă aici, mai ales de apariția în arenă a doi factori noi: intelectualii ardeleni și țărani din toate părțile. Fanatismul și obicei-nuینța de luptă a școalei latiniste și a memorandumistilor, eroii Sămănătorismului plus acea tendință specifică a țărănimii de a coborî orice gând în concret, de a da trup și sânge sentimentului, — au trecut și înțelesul cuvântului „luptă“ politică dela figurat la propriu.

Viața noastră politică a evoluat astfel dela comic spre tragic. În spiritul, în viziunea lui Caragiale, nu-și mai poate afla înțelesurile. Ea își așteaptă epicul.

El trebuie să vie, fără să mai aștepte, ca de obicei la noi, îndemnul unui gest similar în literatura franceză. Cu toate scandalurile ei, viața politică franceză n'a atins nici pe departe intensitatea de patimă și de obsesie a celei dela noi. Atâtea lucruri ce ni se par nouă azi ciudate acolo, sânt tocmai din pricină că viața politică nu confiscă nu numai totalitatea dar nici măcar o bună parte a atenției poporului francez. Pe când noi la un moment dat am prezentat spectacolul rar al unui neam înnebunit prin politică...

D. Ion Agârbiceanu a înțeles adânc toate acestea. Și a căutat să le însemne epic. „Sectarii“ vrea să fie un roman de analiză a diformărilor mai mult tragice decât hilare, ale patimei îmbulzite în viața noastră politică de după război.

Foarte binevenită intenție și foarte onorabilă încercare. Dl. Agârbiceanu, cu masiva sa forță epică, era dintre cei mai indicați pentru a porni firul acesta literar.

În epică însă ambițiile cele mai mari, par cele mai ușoare de împlinit, — dar te duc la neizbâni paradoxale. Încercând să refaci epic marile fenomene de istorie, ajungi fatal la o meschină romanțare. Realitățile imense, ca să apară astfel în literatură, trebuiesc privite toc-

mai printr'o foarte mărunță și umilă perspectivă. O fărâșă din ele, luminată intens, îți poate da viziunea întregului. Dar totalitatea ambiționată, va apare inevitabil mediocru literaturizat.

E greșala în care a căzut, sau mai bine zis spre care a fost dus fără voie dl. Agârbiceanu. Romanul d-sale începe fericit prin analiza unei vieți semnificative în modestia ei, — aceea a doctorului Ion Nașcu. Doctorul acesta e un om de omenie, al cărui suflet dela un moment nu mai poate purta poverile de ură și sectarism ale partidului său. Și viața sa începe să se sbuciume între realitățile vechi cari îl înlănțuiesc și judecățile sale noi, cari vor să-l elibereze.

Se întâmplă însă că, după acest bun început rotunjit cumsecade în înfățișarea eroului și a câtorva personajei secundare caracteristice, — d. Agârbiceanu uită cu totul de el și se lasă antrenat în șarja partidului din Zăvorți. Numele încep să devină din ce în ce mai transparente, întâmplările din ce în ce mai cunoscute iar transfigurarea artistică necesară, simplu deghizament din ce în ce cu mai puțină grijă împlinit.

Dela roman, autorul a ajuns astfel la o simplă romanțare a unor arhicunoscute vieți și întâmplări politice dela noi. Cred că a contribuit la aceasta nu numai concepția lui pornită fals, dar și graba cu care a fost scris. Multe, foarte multe chiar, neglijențe de stil, de limbă și de ortografie, — arată această grabă cu certitudine.

Astfel, în loc să fie masiva realizare epică așteptată, — „Sectarii“ rămâne doar o povestire pe alocuri foarte amuzantă și, incontestabil de o mare valoare documentară.

* * *

*BARBU SLATINEANU: CERAMICA ROMANEASCA. — Cred că tot ceea ce va rămâne mai târziu din acești ultimi ani, de frământări și de inițiative atât de tumultuoase, atât de contradictorii chiar, — va fi efortul impresionant, și cu totul deosebit de încercările dinainte, de a defini fenomenul românesc. Nu de a-l exalta sau măcar poetiza, cum s'a făcut dela Kogălniceanu până la Sămănătorism, ci de a-l cerceta cât mai lucid, cât mai întreg, cu toate rigorile unei metode științifice, dar și cu toată dragostea.

În linia acestor preocupări cu totul imperioase, însemnăm aici cu bucurie și studiu amplu al d-lui B. Slătineanu. Firește, nu sântem specialiștii cari să poată verifica în amănunt toate afirmațiile studiului. Însă putem sublinia frumoasa lui ținută științifică, — și necesitatea lui într'o disciplină atât de puțin onorată la noi cu cercetări serioase de ansamblu.

Atenția de până acum a cercetătorilor noștri a fost așintită asupra ceramicii preistorice. Înțelegerea ei însă trebuia întregită cu a celei în care, după legile fatale ale expresiei în artă, și-a căutat glas sufletul românesc dela origine până astăzi. Ceea ce face d. Slătineanu.

D-sa înfățișează ceramica noastră medievală și modernă. Și această înfățișare e extrem de bogată în concluzii, cari întregesc fericit pe cele la cari am ajuns în celelalte domenii ale istoriei sufletului nostru.

Ŋi se prezintă astfel o artă, azi aproape uitată, în care am izbutit, ca și în altele, creații de mare putere artistică. Ceramica românească are caractere specifice și valori cari ating intensitatea celor orientale, — adică limita de frumos în această artă. Evoluția ei, e însăși istoria formației noastre spirituale: un puternic fond autoh-

ton, copleșit în parte de influența romană unde colonizarea a fost mai puternică, păstrat aidoma până azi în celelalte regiuni; o extrem de adâncă și fecundă înrăurire a spiritualității bizantine, care a făcut una cu fondul străvechiu; și infiltrări occidentale, care au desăvârșit și aici sinteza de apus și răsărit care ne e specifică. Aceleași epoci de înflorire și aici: cea de după întemeierea Voivodatelor, cea a lui Ștefan și Rareș în Moldova și a lui Brâncoveanu în Muntenia.

În rezumat, o frumoasă demonstrație a continuității noastre pe pământul dacic din adâncimi preistorice,—demonstrație care e încă necesară, — și o calmă evidențiere a puterilor noastre de creație artistică, — evidențiere care mai e și ea necesară încă.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

○ PREFAȚA LA EDIȚIA A DOUA A „DIALECTICII NAȚIONALISMULUI“. După apariția primei ediții din această carte, s'au avit o sumedenie de critice, recenzii, atacuri și studii, alegându-se deoparte acei care încercau să nege valoarea naționalismului, iar de cealaltă parte, înțelegătoarea adeziune a acelor care, trăind cu intensitate acest fenomen, îi găseau justificări empirice și temeuri pragmatice în hotărîtoarea lui evidență.

N'aș fi vrut să dau acestei cărți o altă însemnătate decât aceea de a fi pus, — în termeni critici, necesitatea revizurii utopiilor și erorilor secolului al XIX-lea care stau la baza statului român modern, și implicit, limpezirea epilogului din primele două decade ale secolului următor. Păcatul originar al pașoptiștilor anulează efectele revoluției lui Tudor-Vladimirescu, și de aici acea pierdere a *simțului istoric* de care suferă viața politică, publică și culturală a României moderne. Nu ne putem întoarce la premisele revoluției lui Tudor-Domnul, — pentrucă momentul istoric este depășit de o evoluție de mai bine de o sută de ani, — dar pe alte baze, care de aici pornesc, și într'o perspectivă mult mai largă, se poate vorbi de *revoluția națională* a secolului XX. Această evoluție s'a făcut în sensul unei evoluții biologice, prin lupta unei generații care și-a recăpătat simțul istoric. Acesta este fenomenul esențial, și deci sinteza unui secol de lupte, și reciproce anulări, între naționalism și democrație.

Concluzie practică la sancționarea unui proces politic, lucrarea noastră a căpătat, dincolo

de intenția și voința autorului, și însemnătatea unei cărți de doctrină. Stilul vehement al unor capitole, dar respectând întotdeauna adevărul istoric, nu poate constitui o obiecțiune serioasă. Ea rămâne așa dar, prima încercare de acest fel, — împotriva oricăror critice, — în ultimii douăzeci și patru de ani, având ca punct de plecare „*Naționalitatea în artă*” a d-lui A. C. Cuza, apărută în anul 1905, și „*Naționalism sau democrație*” a lui Aurel C. Popovici, apărută în anul 1910.

Evident că d-l N. Iorga¹⁾ are dreptate atunci când crede că această carte ar trebui să aibă o urmare: un nou volum va cuprinde pe gânditorii români posteriori lui Mihail Eminescu. La această hotărîre ne-am oprit mai de mult, și vom publica odată și volumul II din „*Dialectica Naționalismului*”, dar unii din acești oameni trăesc încă, gândirea lor nu este rectilinie și nici măcar împletită consecvent cu faptele, — ci întreruptă uneori sau contradictorie, — și de aceea despre ea ne vom îngădui să vorbim când i se va încheia ciclul, și acest termen nu credem a fi prea departe. Dacă însă destinul nostru istoric se va răsuci monstruos, ținându-ne încă departe de concluzia practică a acestui fel de naționalism „*ideologic*”, atunci vom reacționa și altfel decât printr'o simplă prezentare. Vreau să spun că există încă de făcut un proces „*naționalistilor*” din generația ante-belică, și n'ar fi exclus ca volumul II să conție tocmai acest material.

Cei care ne-au înțeles își dau seama de sen-

1) Revista istorică, An. XXII-lea, N-le 1—3. Ianuarie-Martie 1936, Pag. 80—82.

sul afirmației noastre din prefața primei ediții, atunci când spuneam că dela Mihai Eminescu liniile de forță ale naționalismului diverg. Ne-am ferit întotdeauna de vreo polemică cu naționaliștii, și mai cu seamă cu cei din generația noastră, și aceasta nu din vreo temere oarecare, ci căutând a evita întărirea pe poziții individualiste am evitat, am înlăturat divergențele de care se făcea vinovată generația precedentă. Din ce în ce mai mult ne apropiem de realizarea practică a unui naționalism totalitar, care va așeza pe același plan anti-democratismul, anti-semitismul și istoricismul printr'o participare dinamică și conștientă a întregii națiuni. Revoluția burgheză este de multă vreme terminată; capitalismul cu toate formulele economice anexe merge spre singura cale îngăduită de momentul istoric: etatizarea. Naționalismul, din punctul de vedere filosofic și etic, are un caracter anti-burghez și anti-capitalist în măsura în care această stare a exploatării economice nu se subordonează primatului etnic. Să nu ne ducem cu gândul prea departe, încercând a zgudui capitalismul internațional, ci numai a elimina în cadrele statului național privilegiile de clasă legate tocmai de o neîngăduită exploatare materială.

Pentru a elimina orice controversă, vom reproduce după Guido Bortolotto diferitele concepții de guvernare, închipuite după criteriul selecțiunii și al puterii, ca apoi, printr'o confruntare cât mai clară și mai precisă să înfățișăm și punctul nostru de vedere. Iată ce spune Guido Bortolotto: „Clasa aleasă a lui Pareto este încrederea în viguroasa voință de a comanda a unei clase privilegiate aristocratice; clasa politică a lui Mosca este o clasă aleasă burgheză și democratică; elita lui François Marshall este o clasă industrială speculatoare și individuală, cartelată și plutocratică; elita lui Sorel este o oligarhie profesională; clasa de guvernanți ai lui Benito Mussolini este un exponent a inteligenței, a spiritului de organizare și de disciplină, a simțului de datorie, care se formează în mediul corporativ”¹⁾.

La aceasta adăogăm: mișcarea noastră naționalistă preconizează participarea totală și conștientă a națiunii la destinul ei istoric, — prin educația morală și sufletească, — exprimându-se însă printr'o elită de conducători, care mai întâi a făcut dovada disciplinei, a eroismului și a jertfei.

* * *

Lăsând la o parte criticele răuvoitoare care s'au făcut acestei cărți, atunci când nu era nici

1) Guido Bortolotto : „*Governanti e governati del tempo nostro*“ 1933. Pag. 145.

pricepere și nici bună credință pentru a înțelege, să ne oprim o clipă pe marginea unor nedumeriri în ceiace privește „*dialectica*”. In mediile noastre intelectuale sunt prea mulți „*socratici*” și prea puțini oameni de bun simț. Aceasta înseamnă că acei care încearcă a se orienta în sociologia și politica naționalistă au pierdut contactul cu fiziologia, devenind firi transcendente, pe un plan în afară de realitatea concretă. Vina nu este a lor, ci a culturii democratice, care i-a învățat să fie ceiace nu sunt ei în realitate. Ei nu înțeleg că nici Socrate nici Hegel nu au acți de proprietate pentru stăpânirea exclusivă a acestui cuvânt. Zenon, și mai înainte Heraklit, aveau o metodă dialectică.

Socrate se evidențiază prin aceea că ținta dialecticei sale este de a pune individul interogată de acord cu sine însuși, dialogul fiind deci un simplu mijloc, nu un scop, cum era la sofisti care căutau prin aceasta să confrunte cu egală îndreptățire două opinii diferite. Și dacă, după Socrate, dialectica rămâne tot un dialog, dar nu fără o logică indispensabilă în confruntarea contrariilor, mai înainte de el, Zenon preconizase definirea esențelor schimbătoare ale lucrurilor, în afară de timp, spațiu și mișcare.

Dacă ne întorcem la Socrate, vedem că liberul arbitru ar însemna desacordul omului cu el însuși, ori, aceasta nu poate exista în condiții normale de existență, de vreme ce tot ce este drept este în același timp frumos și bun, deci folositor, și în cazul acesta omul voluntar-nedrept, este absurd. Dar tot acest sistem, ori cât ar părea de simplu, este bazat pe un strict raționalism, pe un determinism logic, care ar avea de scop să ne pună de acord cu noi înșine nu cu realitățile din afară.

Cu Platon, metoda dialectică ajunge să ne explice că Dumnezeu este ideea ideilor, principiul suprem al binelui, al frumosului și al adevărului. Ideea este forma inteligibilă a lucrurilor și ființelor, este însăși esența lor, adică principiul din care derivă și căruia i se supune evoluția lor. Ideea ridicându-se dela senzații către spații siderale, include noțiunea de permanență și de finalitate.

La Hegel, dialectica obiectivă a celor trei termeni, este o urmare a metodei antitetice a lui Fichte, păstrând legătura cu Schelling. Experiența nu intră în jocul acestui echilibru, de vreme ce după Hegel, antiteza nu presupune evidența unei experiențe, deci a unui fapt empiric, ci numai rezultatul unei operațiuni logice. Acest artificiu raționalist ne deosebește fundamental de dialectica hegeliană. Noi am

vrut să arătăm că nu există o dialectică naționalistă a ideilor, ci a realității, și credem că s'a înțeles că această relevare a unui principiu dinamic, care ne domină din subconștientul speciei, ne apropie mai mult de Heraklit, Proudhon și Vilfredo Pareto decât de... Hegel.

Intre metafizica lui Heraklit din Efes și sistemul lui politic există o întrepătrundere atât de strânsă, încât, cunoașterea uneia condiționează înțelegerea celuilalt. Mișcarea este legea esențială a tuturor lucrurilor. Substanța însăși nu este imobilă, ci mișcarea constituie realitatea ei intimă. Schimbarea neîncetată pe care o observă Heraklit este un fenomen constant și obiectiv, nu o iluzie senzorială după cum credeau eleații.

Instabilitatea lucrurilor, continua nestatornicie, acel Panta rhei metafizic, transpus în contingentele vieții sociale, oferă punctele de sprijin pe care se va ridica sistemul politic heraclitean. Acest Machiavel presocratic, a afirmat mobilitatea posibilă a instituțiilor politice, socotindu-le apte de a se transforma brusc sub influența oamenilor și a împrejurărilor neprevăzute. Cu un suveran dispreț, privirea lui domină zădarnicele eforturi ale demagogilor îndârjiți, sau ale monarhilor fanatizați de construcții somptuoase și de glorie cu stabilitate iluzorie. Totul fiind nesigur și vremelnic, și pentru că nici o stare nu se permanentizează, având o existență eternă, toate eforturile noastre sunt zădarnice și sterile. Un amar pesimism ar putea fi concluzia înțeleptului efezian, dacă vigilența unui spirit obișnuit să sondeze adâncurile dialecticei n'ar fi găsit altă formulă: ciocnirea forțelor opuse naște armonia realității

ților perfectă. Antagonismul coordonează puterile rivale prin realizarea unei armonii compensatorii.

Ares, zeul războiului, iată punctul de convergență al dialecticei lui Heraklit.

Legi interne ale unei lumi obiective, creiază axa centrală a dialecticei naționaliste. Nu este nevoie pentru a le înțelege să fii filosof, sociolog sau psiholog, se cere numai să te subordonezi lor, și nu în virtutea unei alegeri libere, ci a unei acceptări organice, în afară de ori ce deliberare și de ori ce îndoială. Natura însăși recunoaște câteva legi fundamentale care sunt în afara materiei, dincolo de determinarea causală a științelor fizico-chimice. Aceste legi sunt: finalismul, imanența, conservarea speciilor, hereditatea. Ele presupun un principiu dinamic și calitativ. Ideile nu sunt altceva decât instrumente ale acțiunii, și prin aceasta credem că am lămurit încă odată ceiace este destul de clar: corelația dintre metoda dialectică și acțiunea practică politică.

* * *

În sfârșit, cetitorul grăbit sau refractar dialecticei, fie dintr'o inocentă ignoranță, sau din pur spirit „socratic“, va putea lăsa primele trei capitole, începând lectura cu: „Burghezie și anti-burghezie” (pag. 42). Ajungând la ultima pagină, se va reîntoarce înapoi la primele capitole în care va găsi temeiurile gândirii critice de care are nevoie pentru a se ridica dela sociologie și politică la filozofie.

NICOLAE ROȘU

